

TARİHSEL SÜREÇTE İNGİLTERE’NİN OSMANLI POLİTİKASI (1579-1833)

Osmanlı-İngiliz ilişkileri, tarihsel süreçte oldukça ilginç bir seyir izlemiştir. İki devletin birbirine karşı pozisyonlarında ve İngiltere’nin Osmanlı politikasında uluslararası güç dengelerindeki değişime paralel olarak zamanla büyük farklılaşmalar yaşanmıştır. Öyle ki başlangıçta Osmanlı Devleti’nin gücünden faydalanmak amacıyla onunla müttefik olmak için çabalayan İngiltere, 1791 yılından itibaren Osmanlıyı korumaya yönelik bir politika benimsemek zorunda kalmıştır.

Bu çerçevedeki araştırmalarımız bizi, Osmanlı-İngiliz ilişkilerinin 1833 yılına kadar olan kısmıyla ilgili bazı sorularla karşı karşıya getirmiştir: Osmanlı-İngiliz ilişkileri ne zaman başladı? Osmanlı-İngiliz ilişkilerini etkileyen dış faktörler nelerdi? İngiltere’nin Osmanlı politikası zaman içinde uluslararası konjonktürde yaşanan olaylara göre nasıl değişmişti? 1791 yılının ikili ilişkiler açısından önemi neydi? Bu tarihten sonra İngiltere Osmanlıya yönelik dış politikasını neden değiştirdi? İngiltere’nin yeni Osmanlı politikasını yönlendiren aktörler kimlerdi? Diğer Avrupa devletlerinin müdahaleleri, ilişkileri ne ölçüde etkilemişti? 19. yüzyılın başlarında iki ülke arasındaki ilişkiler hangi düzeye gelmişti? Osmanlı Devleti’nin bu dönemde İngiltere’ye bakış açısı nasıldı? İki devlet arasındaki diplomatik ilişkiler ne yöne doğru ilerliyordu? Bu ve benzeri sorulara burada yanıt verilebildiği ölçüde, İngiltere’nin niçin Osmanlı Devleti’nin bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü korumaya çalıştığı ve Osmanlıların çeşitli alanlarda reformlarla güçlendirilmesine yönelik bir politika izlemek zorunda kaldığı ortaya konulmuş olacaktır. Ancak sonraki dönemlerde gelinen durumla ilgili daha sağlıklı bir değerlendirme yapılabilmesi için, önce Osmanlı-İngiliz ilişkilerinin hangi şartlar altında ve nasıl başladığını, bu ilişkilerin başlangıcında İngiltere’nin Osmanlı Devleti’ne karşı nasıl bir politika izlediğini açıklamakta yarar vardır.

Türkler ve İngilizlerin ilk olarak, ne zaman ve ne şekilde karşılaştığı kesin olarak bilinmemektedir. Bu iki millet arasındaki ilişkilerin erken dönemlerine ait en net bilgiler, III. Haçlı Seferi (1191) ve Niğbolu Savaşı (1396) sırasındaki kısa süreli temaslara dayanır.¹ Osmanlı-İngiliz diplomatik ilişkilerinin başlaması ise 16. yüzyılın sonunda gerçekleşti.

Osmanlı-İngiliz ilişkileri diğer Avrupalılarla karşılaştırıldığında nispeten geç bir tarihte başladı. Bunun en önemli sebeplerinden biri, iki ülkenin coğrafi konumları arasındaki mesafeydi. Zamanın ulaşım ve haberleşme şartları göz önünde bulundurulduğunda aradaki bu uzaklık, Türklerle İngilizlerin irtibatını engellemekteydi.² Aynı problem, İngiltere'nin diğer Doğu Akdeniz devletleriyle ilişkisini de etkiliyordu. İngiltere bu sebeple Doğu Akdeniz'le bağlantısını daha çok Cenevizli, Floransalı ve Venedikli tüccarlar aracılığıyla sağlıyordu. 14. yüzyılın başlarında bile İngiltere'nin Bizans İmparatorluğu'yla doğrudan diplomatik ve ekonomik ilişkisi yoktu.³ Bütün bunlar göz önünde bulundurulduğunda, o yıllarda kuruluş aşamasındaki Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında diplomatik ilişkilerin henüz başlamamış olması anlaşılır bir durumdu.

İki devlet arasında iletişim olmamasının doğal bir sonucu olarak, bu dönemde İngilizler Türkler hakkında çok az şey biliyor, Türklerle ilgili meselelere de ilgi duymuyorlardı. Öyle ki İstanbul'un fethi bile, İngiliz kroniklerinde önemsiz bir olay gibi geçiştirilmişti. Aynı şekilde Türkler de İngilizleri pek tanımıyorlardı. Avrupalı olan herkes *Frank* olarak adlandırılıyor, İngiltere'nin Fransa'ya bağlı bir bölge olduğu düşünülüyordu.⁴

Tüm bu olumsuzluklara rağmen Osmanlı limanlarının sunduğu ticari olanaklar, Osmanlı-İngiliz ilişkilerinin başlamasını, hatta iki devlet arasında sıcak ilişkiler kurulmasını teşvik edecek potansiyel bir güç niteliğindedi. İngiliz tüccarları bir süre sonra Doğu Akdeniz'de yeni ticaret olanaklarını değerlendirmek için harekete geçtiğinde bu potansiyel, iki

1 Kurat, *age.*, s. 7; Alfred C. Wood, *A History of the Levant Company*, Frank&Cass Co. Ltd, Abingdon 1964, s. 2.

2 Akdes Nimet Kurat, *Türk-İngiliz Münasebetlerine Kısa Bir Bakış, (1553-1952)*, TTK Yayınları, Ankara 1952, s. 5.

3 Wood, *age.*, s. 1

4 Kurat, *Başlangıcı ve Gelişmesi*, s. 5-7; Wood, aynı yer.

ülke arasındaki ilişkiler için ilk önemli etkisini gösterdi. İngiliz tüccarlar, Sakız (1513) ve Girit (1530) Adalarında İngiliz konsolosluklarının açılmasından sonra, bu bölgede faaliyet göstermeye ve bölgeye yerleşmeye başladılar. Nitekim ilk olarak İngiliz tüccar Antony Jenkinson, Kanuni Sultan Süleyman'dan Osmanlı topraklarında ticaret yapabilme imtiyazı (1533) aldı.⁵ Halep'te ticari faaliyet yürüten Jenkinson, böylece Osmanlı topraklarında Fransız ve Venedik tüccarlarının sahip olduğu imtiyazlarla ticaret yapma hakkını elde etti.⁶ Ancak çeşitli sebeplerle bu hakkı kullanma fırsatı bulamadı.⁷ Bundan sonra, uzunca bir süre İngiliz tüccarların Osmanlı topraklarına yönelimi durdu. Osmanlıların Hıristiyanlarla mücadelesi, Rodos ve Kıbrıs Adalarının ele geçirilmesiyle sonuçlanan savaşlar, Akdeniz'deki korsan faaliyetleri, yeni yeni oluşan zayıf bağların da kopmasına sebep oldu.⁸

İngiltere tahtına Kraliçe I. Elizabeth'in (1558-1603) geçmesiyle ikili ilişkilerin tesisindeki olumsuz gidişat değişmeye başladı. Onun iktidarı sırasında yaşanan bazı gelişmeler, İngiliz tüccarlarını 1550'lerden beri ilgisiz kaldıkları Doğu Akdeniz ticaretine yeniden yöneltti. Bu gelişmelerin en önemlisi, 1560'lı yıllarda Hollanda ile yaşanan ticari anlaşmazlık sebebiyle İngiliz tüccarların Doğudan gelen malları kolayca temin ettikleri Hollanda'nın Antwerp şehriyle bağlantısının kesilmiş olmasıydı.⁹ Bir diğeryse, Papa V. Pius'un kraliçeyi ve taraftarlarını kâfir ilan etmesiyle (1570) İngiltere-

5 Wood, *age.*, s. 1-2. İngiliz tüccarların 1511, 1534 ve 1550 yıllarında Osmanlı limanlarına girdiklerine dair kayıtlar mevcuttur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Arthur L. Horniker, "William Harborne and the Beginning of Anglo-Turkish Diplomatic and Commercial Relations," *The Journal of Modern History*, XIV/3, Chicago 1942, s. 293.

6 Mortimer Epstein, *The Early History of the Levant Company*, George Routledge & Sons Ltd., Londra 1908, s. 8; Uygur Kocabaşoğlu, *Majestelerinin Konsolosları-İngiliz Belgeleriyle Osmanlı İmparatorluğu'ndaki İngiliz Konsolosları (1580-1900)*, İletişim Yayınları, İstanbul 2004, s. 18.

7 Kurat, *Kısa Bir Bakış*, s. 5.

8 Wood, *age.*, s. 2-3.

9 Christine Laidlaw, *The British in the Levant-Trade and Perceptions of the Ottoman Empire in the Eighteenth Century*, Tauris Academic Studies, Londra 2010, s. 20. Bağlantının kesilmesinin diğer bir sebebi, İspanya ile İngiltere arasındaki anlaşmazlık neticesinde İspanya kontrolündeki bölgelerden İngiliz gemilerinin geçişinin engellenmesidir. Kanuni Sultan Süleyman'ın vefatı ardından Osmanlıların askeri alan dışındaki ilerlemelerindeki düşüş, Doğu Akdeniz'i ticarete uygun hale getirmiştir. Ayrıca Hıristiyanlarla olan mücadelenin azalmasından sonra, ikili ilişkiler için daha uygun bir zemin ortaya çıkmıştır. Bu dönemde Kraliçe de Doğu Akdeniz'de İngiliz ticaretini geliştirmeyi arzu etmekteydi. Ancak bunun için önce, İngiltere'nin Osmanlı topraklarında ticaret yapma imtiyazını elde eden Fransa ile aynı haklara sahip olması gerekmektedir. Wood, *age.*, s. 7.

re'nin Avrupa'da yalnızlaşmasıydı. Bu durum, İngiliz tacirlerin Müslümanlara yakınlaşarak ticaret yapmasını kolaylaştırdı.¹⁰

Bir süre sonra girişimci iki İngiliz tüccar Edward Osborne ve M. Richard Staper, Osmanlı topraklarında ticaret yapmak için harekete geçti. Bunlar, Doğu Akdeniz'de Osmanlı Devleti ile yapılacak ticaretin İngiltere'ye getireceği faydaları öne sürerek, bu bölgeye bir temsilci göndermek için İngiliz hükümetinden izin istediler. Bunun üzerine Kraliçe I. Elizabeth'in özel izniyle William Harborne'un İstanbul'a yarı resmi temsilci olarak gönderilmesine (1575) karar verildi. Harborne, bir yıl sonra İstanbul'a ulaştı.¹¹ İstanbul'a gelişinden kısa bir süre sonra Harborne, Sadrazam Sokullu Mehmed Paşa ve padişahın hocası Sadeddin Efendi'yle yakın ilişki kurmayı başardı. Bu sayede kısa bir sürede Osmanlı topraklarında ticaret yapma imtiyazını elde etti. Harborne, yanında kraliçe tarafından III. Murad'a hitaben yazılmış bir mektup da getirmişti. Kraliçenin mektubu ve ardından III. Murad'ın buna karşılık olarak gönderdiği name (20 Mart 1579), Osmanlı-İngiliz diplomatik ilişkilerinin başlangıcı oldu.¹² Kraliçenin bu nameye gönderdiği cevapla başlayan mektuplaşma, 1579-1581 yılları arasında yoğun bir şekilde devam etti. Bu yakınlaşma, iki devlet arasında dostluk ve ticaret ilişkilerinin kurulmasını kolaylaştıran bir etki yaptı.¹³

Harborne'un kısa sürede elde ettiği başarı, İngiliz hükümetini diğer İngiliz tüccarlara da imtiyaz talebi için harekete geçirdi. Hatta kraliçenin

10 Osmanlı Devleti İran ile savaş halinde olduğu için (1578-1590), İngiltere'den malzeme ve silah talep etmiştir. İngiltere'de din reformundan sonra ortaya çıkan çok miktarda hurda demir, eski kilise çanı ve kıyafet Türklere satılmıştır. Böylelikle Doğu Akdeniz'de İngiliz tüccarlar için yeni ticaret olanakları doğmuştur. Suzan A. Skilliter, "The Organization of the First English Embassy in Istanbul in 1583," *Asian Affairs*, X/2, 1979, s. 159-160. Bu dönemdeki Osmanlı-İran Savaşı ile ilgili ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz. İnalçık, *age.*, I, s. 181-182.

11 Robert Brenner, *Mercants and Revolution: Commercial Change, Political Conflict and London's Overseas Traders (1550-1653)*, Princeton University Press, New York 1993, s. 61; Epstein, *age.*, s. 9; Wood, *age.*, s. 7-8; H. G. Rawlinson, "The Embassy of William Harborne to Constantinople, 1583-8," *Transactions of the Royal Historical Society*, IV/5, Cambridge 1992, s. 4.

12 Kurat, *Kısa Bir Bakış*, s. 6; Kurat, *Başlangıç ve Gelişmesi*, s. 15-16, 21-22; Halil İnalçık, "Osmanlı'nın Avrupa ile Barışıklığı: Kapitülasyonlar ve Ticaret," *Doğu Batı: Makaleler I*, Ankara 2005, s. 251. İngiltere'den Osmanlı Devleti'ne doğru hareketlilik tek taraflı kalmamıştır. 1580 yılında Osmanlı sara-yının ihtiyacı olan bazı eşyalar için Londra'ya Garabet, Ahmed ve Nikola ve daha sonraki yıllarda da bazı geçici elçiler gönderilmiştir. Ayrıca bkz. Kurat, *Başlangıç ve Gelişmesi*, s. 162-175.

13 Bernadette Andrea, *Women and Islam in Early Modern Islam Literature*, Cambridge University Press, Cambridge 2008, s. 23.

sekreteri Francis Walsingham, Osmanlı Devleti ile düzenli ticaretin avantajları üzerine *Türkiye ile Ticaretle İlgili Düşünceler* adıyla bir rapor hazırladı. Raporda İstanbul'da bir İngiliz elçisinin bulunması ve İngiliz tüccarları için avantajlar elde edilmesi tavsiye ediliyordu. Kraliçe, Walsingham'ın tavsiyelerini uygulamaya karar verdi.¹⁴ Bunun üzerine Harborne, tüm İngiliz tüccarları için bir imtiyaz anlaşması yapılması maksadıyla bu kez büyükelçi olarak İstanbul'a gönderildi.¹⁵ Bir süre sonra İstanbul'a ulaşan Harborne (3 Mayıs 1583), itimatnamesini padişaha sunarak elçilik görevine resmen başladı. Bu olayın ardından III. Murad, tüm İngiliz tüccarlarına Osmanlı topraklarında ticari imtiyazlar tanıyan bir ahitname verilmesini onayladı.¹⁶

Sonraki yıllarda Harborne ve onun ardından İstanbul'a gönderilen İngiliz elçileri, Fransa'nın Doğu Akdeniz'deki üstünlüğünü ortadan kaldırmak ve Osmanlı Devleti'ni İngiltere'nin yanında İspanya'ya karşı savaşa sokmak için çaba gösterdiler.¹⁷ Osmanlı-İngiliz ilişkilerinin seyri, III. Murad'ın (1574-1595) yerine tahta geçen III. Mehmed (1595-1603) zamanında da aynı hızla devam etti. Hatta padişahın eşi Safiye Sultan'la kraliçenin mektuplaşması bu ilişkilerin daha da güçlenmesini temin etti. III. Mehmed'in tahta geçişine dair kraliçeye gönderdiği name ve kraliçenin buna karşılık gönderdiği hediyelerle iki devlet arasındaki ilişkiler, çok kısa sürede büyük bir mesafe kat etti.¹⁸ İlişkiler bu dönemde öyle hızlı ilerledi ki İngiliz tüccarların mevcut imtiyazlarını daha da genişleten yeni bir ahitname (1601) hazırlandı. Bu sayede İngiliz tüccarlar, Fransız tüccarlardan bile imtiyazlı

14 Brenner, *age.*, s. 61; Wood, *age.*, s. 10; Rawlinson, *agm.*, s. 3.

15 Horniker, *agm.*, s. 303; Epstein, *age.*, s. 12; Skilliter, *agm.*, s. 161, 164.

16 O dönemde mücadele edilen İspanya'ya karşı gerektiğinde İngiltere ile ittifak kurma düşüncesi de, III. Murad'ın İngiltere'ye yakın davranmasında ve istenilen imtiyazları vermesinde önemli derecede etkili olmuştur. Wood, *age.*, s. 13-14; Horniker, *agm.*, s. 303-304; İnalçık, "Osmanlı'nın," s. 251.

17 Bu mücadele boyunca her iki devletin temsilcileri, Babıâli'de etkin olmak için çeşitli entrikaların içine girmişlerdir. Rüşvet veya diğer bir adıyla hediye, onların amaçlarına ulaşmak için kullandıkları en önemli silah olmuştur. Arthur L. Horniker, "Anglo-French Rivalry in the Levant from 1583-1612," *The Journal of Modern History*, XVIII/4, Chicago 1946, s. 290.

18 Honyel G. Rosedale, *Queen Elizabeth and the Levant Company*, Oxford University Press, Londra 1904, s. 16-17, 77. Safiye Sultan'ın kraliçeye mektubu, III. Murad'a gönderilen hediyelerin listesi ve III. Mehmed'in kraliçeye gönderdiği mektup için ayrıca bkz. Rosedale, *age.*, s. 2-5, 58-61'e. Barton'un huzura kabul töreni ve kraliçenin gönderdiği hediyelerle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Lansing Collins, "Barton's Audience in Istanbul 1593," *History Today*, XXV/4, 1975, s. 263-269; Kurat, *Başlangıcı ve Gelişmesi*, s. 77-79. Safiye Sultan ve kraliçe arasında mektuplaşma ve hediyeleşme uzun süre devam etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Andrea, *age.*, s. 20-29.

hale geldi.¹⁹ Böylece İngiltere, kısa sürede Osmanlı nezdinde en nüfuzlu ülke konumuna yükseldi. Bütün bunlar ikili ilişkilerde kısa sürede yaşanan olağanüstü bir gelişmenin göstergesiydi.

Ancak I. Elizabeth döneminde ilişkilerde yaşanan hızlı ilerleme, I. James'in (1603-1625) tahta geçmesiyle yerini bir anda kararsızlığa bıraktı. İngiltere'nin öncelikleri kısa sürede değişti. İki devlet arasında ortak çıkarların zaman içinde ortadan kalkmasıyla ilişkilerin seyrinde dalgalanmalar meydana geldi.²⁰ Buna rağmen Edward Barton (1587-1596), Thomas Roe (1621-1628),²¹ William Trumbull (1686-1691),²² Lord William Paget (1692-1702),²³ Robert Sutton (1700-1717) ve James Porter (1746-1762) gibi elçiler, sıra dışı bir yetenek gösterdiler ve Osmanlıların siyasi ve askeri meselelerinde arabuluculuk rolünü üstlenmeyi başardılar.²⁴ Fakat bunların kendi görev süreleriyle sınırlı kalan bu gayretleri, İngiltere'nin Osmanlı politikasını canlandırma yetmedi.²⁵

Bundan sonraki dönemde İngiltere'nin Osmanlı politikası, Osmanlı Devleti'nin siyasi ve askeri sorunlarına çözüm üreten ve diğer devletlerle arasındaki problemlerin çözümünde arabuluculuk yapan bir çizgiden gi-

19 Kurat, *Kısa Bir Bakış*, s. 9; İnalçık, "Osmanlı'nın," s. 252.

20 Horniker, "Anglo-French Rivalry," s. 301.

21 İlk İngiliz elçilerinin öncelikli görevleri başlangıçta yalnızca ticari konularla ilgilenmek iken, zamanla bu elçiler siyasi konularla daha çok meşgul olmaya başladılar. 1588'de İstanbul elçiliğine atanan Barton döneminde başlayan bu başkalaşma, 1621 yılında İngiliz elçiliğine getirilen Roe ile iyice belirginleşmiştir. Kurat, *Kısa Bir Bakış*, s. 9. Roe, kısa zamanda Osmanlı devlet adamlarıyla yakın ilişki kurarak, saygınlık ve etkinlik kazanmıştır. Wood, *age.*, s. 86.

22 İngiliz elçilerinin faaliyetlerindeki siyasi eğilim, yıllar geçtikçe daha da gözle görülür bir hale gelmiştir. Özellikle de Trumbull'un elçiliği sırasında (1687), İngiliz elçilerinin faaliyet alanları artık kesin olarak ticari olmaktan çok siyasi bir özellik kazanmıştır. Trumbull, 1683'te başlayan Osmanlı-Avusturya Savaşını bitirebilmek için önemli girişimlerde bulunmuştur. Kurat, *Kısa Bir Bakış*, s. 9-10.

23 Lord Paget, Karlofça Anlaşması görüşmeleri sırasında, Trumbull'un bıraktığı yerden devam ederek arabulucu bir rol üstlenmiş ve barışın sağlanmasında önemli bir katkı sağlamıştır. Kurat, *Kısa Bir Bakış*, s. 9-10. Aynı konuda ayrıca bkz. İnalçık, "Türkiye ve Avrupa," s. 199.

24 Lord Paget ve ardından elçiliği devralan Sutton'un arabuluculuk çalışmaları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. A. C. Wood, "The English Embassy at Constantinople, 1660-1762," *The English Historical Review*, XL/160, Oxford 1925, s. 546-550.

25 İngiliz Dışişleri Bakanlığı, özellikle Abraham Stanyan (1717-1729), George Hay (1729-1736) ve Everard Fawkener'in (1736-1746) elçilikleri sırasında Osmanlı Devleti üzerinde kurmaya çalıştığı etki ve gerçekleştirilmek istediği amaçlarda somut bir ilerleme kaydedememiştir. Bu durum, elçilerin yeteneksizliğinden çok, İngiliz dışişlerinin o dönemde iyi yönetilmemesinden kaynaklanmaktadır. Wood, *agn.*, s. 560.

derek uzaklaşmaya başladı. İngiliz politikası, İngiltere'nin Rusya ile Baltık Denizi'nde mücadeleye (1719) girmesiyle, önce Rusya'ya karşı Osmanlıyı kuşkırtan, sonra Osmanlıya karşı Rusya'yı savunan bir değişiklik gösterdi. Ardından İngiltere, Rus donanmasının Baltık Denizi'nden geçmesine yardım etti ve Çeşme Baskını (1770) yaşandı. Bu olay, Osmanlı-İngiliz ilişkilerine önemli ölçüde zarar verdi.²⁶ Bu dönemde İngiliz elçisinin İstanbul'daki nüfuzu adeta yok oldu. Bu olayın ardından 1776 sonunda elçilik görevine başlayan Sir Robert Ainslie ilişkileri eski düzeyine getirmek için büyük çaba gösterdi. Fakat onun gayretleri de fazla işe yaramadı.²⁷

18. yüzyıl Osmanlı-İngiliz ilişkilerinin bütününe bakıldığında, Osmanlı Devleti'nin diğer Avrupa devletleriyle ilişkilerindeki değişime paralel bir dalgalanma yaşandığını tespit etmek mümkündür. Osmanlı Devleti, Rusya ile bir savaşa girdiğinde İngiliz-Rus ilişkilerinin durumu İstanbul için önem kazanıyordu. Ancak Osmanlı Devleti diğer bir Avrupa devletiyle, ki bu genelde Fransa'ydı, ekonomik olarak yakınlaştığında da bu ülkeyle Osmanlı arasındaki ilişkiler İngiltere için ilgi çekici hale geliyordu. Yani birbirinden uzak iki ülke, birbirlerine yakın ülkeler aracılığıyla çeşitli açılardan bağlantılı hale gelmişti. Aslında İngiltere için Rusya, Osmanlı Devleti'nden daha uygun bir müttefikti. Ancak İngiltere'yi Rusya ile bir araya gelmekten alıkoyan önemli bir engel vardı. Bu engel, Osmanlı toprakları üzerindeki Rus emelleriydi. Rusya, bu emellerine İngiltere'yi ortak etmek istiyordu. Fakat İngiliz çıkarları böyle bir işbirliğine izin veremezdi. Her iki ülkeyle iyi geçinmek ve bu ülkelerin birbirleriyle savaşmasını engellemek, İngiliz çıkarlarının gereğiydi. Diğer taraftan Fransa, Osmanlı-İngiliz ilişkileri üzerinde belirleyici bir role sahipti. Fransa, İngiltere'nin Doğu Akdeniz'deki en büyük rakibiydi. İngiltere, Yedi Yıl Savaşları sonrası Fransa'ya karşı üstünlük sağlamış ve Hindistan'daki Fransız sömürgelerini ele geçirmişti. Bu yüzden uzun bir süredir

26 Laidlaw, *age.*, s. 18; M. Alaaddin Yalçınkaya, "Sir Robert Ainslie'nin İstanbul Elçiliği (1776-1794)," *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, 31, İstanbul 2008, s. 129.

27 Ainslie, Osmanlı Devleti ile Rusya ve Avusturya arasındaki savaşın durdurulması ve Avusturya ile barış görüşmelerinin başlatılması için çalışmıştır. Osmanlı Devleti, onun da katkılarıyla barış görüşmelerine başlamayı (6 Eylül 1790) kabul etmiştir. Böylece İngiltere, Prusya ve Hollanda ile birlikte Osmanlı ile Avusturya arasındaki savaşı bitirmek için uzun bir aradan sonra tekrar arabuluculuk rolü üstlenmiştir. Bağış, *age.*, s. 111-115. Ainslie'nin İstanbul elçiliği dönemindeki faaliyetleri için ayrıca bkz. Yalçınkaya, "Sir Robert Ainslie'nin," s. 140-141.

nüfuz mücadelesi içinde bulunan İstanbul'daki Fransız ve İngiliz elçilerinin çekişmesi daha da artmıştı. Ancak gelişmeler Fransa'nın lehineydi. Fransa 1740'ta, Rusya ve Avusturya ile Osmanlı Devleti arasındaki savaşın bitirilmesinde aracılık etmiş ve bunun sonucunda imtiyazlarını önemli ölçüde artırmıştı. Bu olayın ardından Osmanlı-Fransız ilişkileri çok güçlenmiş; Fransız elçileri saray ve Babıâli üzerindeki etkisini ve Fransız tüccarları da İngiliz tüccarlarının aleyhine Osmanlı topraklarındaki ticaretlerini artırmıştı.²⁸

Osmanlı Devleti ve Fransa'nın politikaları, Rusya ile Avusturya'ya olan düşmanlıkları bakımından da birleşiyordu. Buna karşılık Osmanlı Devleti ve İngiltere arasında böyle bir işbirliğini doğurabilecek ortak amaç birliğinden çok, karşıtlıklar söz konusuydu. İngiliz diplomasisi için Avusturya geleneksel bir dost, Fransa eski bir düşmandı. Osmanlı Devleti içinse Fransa geleneksel bir dost, Avusturya düşmandı. Ayrıca ticari ilişkileri sebebiyle İngiltere, Rusya'yı destekleyen bir politika izlemekteydi.²⁹

İki ülkenin politikalarındaki söz konusu farklılık, Osmanlı-İngiliz ilişkilerinin gelişiminde önemli derecede etkili oldu. Ortak paydalarından çok, ayrışan noktaların bulunması ilişkilerdeki bağların zayıflamasına sebep oldu. Bunun yanında 1791 yılından itibaren İngiltere'nin Osmanlı politikasında önemli değişiklikler yaşandı.

İNGİLİZ POLİTİKASINDA GELGİTLER (1791-1828)

Osmanlı-İngiliz ilişkileri, 18. yüzyılın sonundan itibaren uluslararası konjonktüre bağlı olarak dalgalı bir seyir izledi. Ancak 1791 yılından itibaren gelişen olaylar, İngiltere'yi Doğu politikasını Osmanlı Devleti lehine değiştirmeye mecbur edecekti. İngiltere'nin 19. yüzyılda izlemeye başlaacağı Osmanlıyı koruma politikasının temelleri, bu tarihte İngiltere ve Rusya arasında Özi Kalesi konusunda başlayan bir çekişmeyle atıldı.

28 Laidlaw, *age.*, s. 14-17; Yalçinkaya, "Sir Robert Ainslie'nin," s. 128. İngiltere, donanması için ihtiyaç duyduğu kereste gibi malzemeleri Rusya'dan satın almaktaydı. Bu yüzden İngiltere, Rusya'yı gücendirecek bir harekette bulunmaktan kaçınılmaktaydı. Hatta İngiltere, Rusya'nın dış politika amaçlarını gerçekleştirmesinde zaman zaman ona yardımcı da olmaktaydı. Temperley, *age.*, s. 43.

29 Wood, *age.*, s. 560-561. İngiltere ve Fransa, 1688 devriminden 1756 diplomatik devrimine kadar geçen sürede birbirlerine karşı büyük bir mücadeleye girmiştir. İngiltere'nin Fransa'ya karşı Avusturya'ya ihtiyaç duyması, Osmanlı Devleti'ne karşı tutumunda önemli derecede etkili olmuştur. David Bayne Horn, *Great Britain and Europe in the Eighteenth Century*, Clarendon Press, Oxford 1967, s. 361.

Özi Krizi ve İlk Osmanlı Elçiliği

İngiltere uzun bir süre, Osmanlı Devleti'nin siyasi ve askeri meselelerinde üstlendiği arabuluculuk rolünü, daha fazla ticari imtiyaz elde etmenin kolay bir yolu olarak gördü. Osmanlı Devleti'nin yenilgileri ve toprak kayıpları İngiliz diplomasisinin temel bir problemi değildi. 18. yüzyılın başlarına gelindiğinde Doğu Akdeniz'deki rekabete İngiltere de katıldı. O dönemde Osmanlı Devleti bu bölgedeki etkinliğini kaybetmeye başlamıştı. Zamanla stratejik noktaları ele geçiren İngiltere, Doğu Akdeniz'de aktif bir ticari faaliyet sürdürme imkânı buldu. İngiltere'nin sömürgelerine hem kara hem deniz yoluyla ulaşan yollar, Osmanlı toprakları ve deniz sahası üzerinden geçiyordu. Bu sebeple, Osmanlı ilişkileri ve Osmanlıyı ilgilendiren diğer konular, İngiltere için gittikçe önem arz etmeye başladı. Diğer taraftan, Doğu Akdeniz'de İngiltere'nin rakibi olan Fransa ve güneye doğru yayılmak isteyen Rusya, Osmanlı Devleti ile ilgilenmekteydi. Bu sırada, her ne kadar İngiltere'nin yardımlarıyla gerçekleşmişse de, Kaynarca Anlaşmasının (1774) ardından Rusya'nın Osmanlıdan elde ettiği kazanımlar ve güneye doğru yayılma gayreti, İngiltere'nin dikkatini çekmeye başladı. Rusya, yaptığı yeni anlaşmalarla yeni imtiyazlar elde ediyordu.³⁰ Osmanlıyla ilgili gelişmelere giderek daha duyarlı hale gelen İngiltere, Rusya'nın Osmanlı topraklarındaki söz konusu ilerlemesini yakın takibe almıştı.

Bir sonraki Osmanlı-Rus Savaşı (1787-1792) başladığında, durumun gittikçe Osmanlı aleyhine bir hal aldığı görülen İngiltere Başbakanı William Pitt, Fransa ile işbirliği yaparak savaşın durdurulması ve savaş öncesi statü-koya dönülmesi konusunda girişimlerde bulundu. Rusya, Özi Kalesi'ni ele geçirdiğinde (1788), bu durum, İngiltere'nin rahatsızlığını daha da artırdı. Rusya, bu bölgeyi ele geçirmekle hem Polonya ile yapılması düşünülen ticaretini engelleyebilme, hem Karadeniz'deki gücünü artırarak Osmanlı üzerinde daha fazla baskı oluşturabilme gücüne ulaşmıştı. Bu sebeple İngiliz hükümeti Özi Kalesi'nin Osmanlı Devleti'ne iadesi konusunda ısrar etme

30 M. Alaaddin Yalçınkaya, "Bir Avrupa Diploması Merkezi Olarak İstanbul: 1792-1798 Dönemi İngiliz Kaynaklarına Göre," *Osmanlı*, I, (Ed. Güler Eren), Ankara 1999, s. 669-670; Armaoğlu, *age.*, s. 194; Kurat, *Kısa Bir Bakış*, s. 13-14. İngiltere'de Rus yayılmacılığına yönelik tepkiler 1720'li yıllardan itibaren oluşmaya başlamıştır. Anderson, *age.*, s. 39.

niyetindeydi. Prusya da bu konuda harekete geçilmesini istiyordu.³¹ Prusya Kralı Frederick William'a göre Özi Kalesi Rusların elinde kaldığı takdirde Rusya, Osmanlı üzerinde baskı kurabilecek bir güce erişecekti. Bu durum İngiltere'nin çıkarlarını da etkileyecekti. Eski Prusya Elçisi Joseph Ewart ise Prusya'nın güvenliği için Osmanlı Devleti ve Polonya'nın Rus saldırılarından korunması gerektiğini savunuyordu. Kırım, Rusya'nın elinde kaldıkça İstanbul'un güvenliğinin garantide olmayacağı görüşündeydi. Sonuçta Pitt, Özi Kalesi'nin Rusya'dan geri alınması gerektiğine karar verdi. II. Katerina'ya, Özi Kalesi Osmanlılara iade edilmediği takdirde buna savaşla karşılık verileceğine dair bir ultimatoma (27 Mart 1791) gönderdi.³² Ultimatomda, Rus güçlerinin Kırım haricindeki Osmanlı topraklarından on gün içinde çekilmesi isteniyordu. Bu sırada Pitt'in, Hollanda'dan savaş gemisi temin etmek için girişimde bulunması ve İsveç'e limanlarını kullanmak için para ödemeye hazır olduğunu bildirmesi, gerektiğinde Rusya ile savaşa ne kadar kararlı olduğunu göstermekteydi.³³

İngiliz parlamentosunda bu konuda yaşanan tartışmalar, İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ne bakış açısının değiştiğini göstermesi bakımından önemlidir. Pitt, konuşmasında (28 Mart 1791) İngiliz vekillere, Osmanlı Devleti'nin Avrupa güçler dengesinde önemli bir yer işgal ettiğini, Rusya'nın Osmanlıları yenmesi durumunda bütün Avrupa'nın bundan etkileneceğini ifade etmişti.³⁴ Pitt ayrıca, Rusya'yı Osmanlılarla barışa zorlamak için bölgedeki İngiliz donanma gücünün artırıldığını ancak bunda başarılı olunamadığını belirtmişti.³⁵ Pitt'in savaş teklifi, muhalefet lideri Charles J. Fox tarafından çok eleştirildi. Fox, Rusya'nın İngiltere'nin tabii müttefiki olduğunu, İngiltere'nin Rusya aleyhine izleyeceği politikadan nasıl bir kazanç elde edebileceğini sordu.³⁶ Ertesi günkü görüşmede Fox, muhalefetini sürdürerek Özi Kalesi

31 Anderson, *age.*, s. 36-37.

32 Bağış, *age.*, s. 97, 118. Pitt ve İngiliz politikacıların dikkatini Özi Kalesi'ne çeken diğer bir unsur, bu bölgenin Dinyester Nehri'nin girişini kontrol eden stratejik bir nokta olması olmuştur. İngiltere, böyle bir bölgenin Rusya'nın eline geçmesinden doğacak olumsuz sonuçlardan çekindiği için Polonya'nın güçlenmesini istemiştir. Jeremy Black, *Trade, Empire and British Foreign Policy (1689-1815)*, Routledge, New York 2007, s. 182.

33 Cunningham, *age.*, s. 19.

34 Esmer, *age.*, s. 19.

35 Cunningham, *age.*, s. 21.

36 Esmer, aynı yer.

konusunda yeni sorular yöneltti.³⁷ Pitt'in görüşlerine muhalefet eden diğer bir İngiliz vekil ise Edmund Burke idi. Burke, Osmanlı Devleti'ni korumanın Avrupa güçler dengesi içinde yeni bir fikir olduğu, o güne kadar Avrupa'yla ilişki kurmayan ve elçi göndermeyen Türkler için fedakârlık yapmanın anlamsız olduğu görüşündeydi. Pitt, cevabında Montesquieu'dan alıntılar yaparak Osmanlı'nın Avrupa için önemini ortaya koymaya çalıştı. Fox ve Burke'un yanı sıra Pitt'in de üyesi olduğu liberal partinin eğilimi, Osmanlı Devleti'nin korunması için Rusya ile savaşılmaması yönündeydi. Çünkü böyle bir savaşın ekonomik olarak İngiltere'yi zayıf düşüreceğinden endişe ediliyordu. Her şeye rağmen Pitt'in teklifi Avam Kamarasında kabul edildi, Lortlar Kamarasındaki oylamada da sonuç değişmedi.³⁸ Pitt, savaş yetkisini elde etmiş olmasına rağmen son kabine toplantısında (31 Mart 1791) birçok kabine üyesinin Rusya ile savaş konusunda fazlasıyla endişeli olduğunu da görmüştü. Bu sebeple ani bir kararla savaştan vazgeçerek ultimatomu taşıyan kuryeyi Petersburg'a ulaşmadan geri çağırıldı.³⁹ Bundan iki ay sonra Petersburg'a bir temsilci gönderildi. Ancak II. Katerina, Osmanlılar ile savaşı bitirmek için İngiltere ve Prusya'nın aracılığını kabul etmek istemedi. Bu esnada III. Selim (1789-1807), Prusya'nın kendisiyle yaptığı ittifaka bağlı kalarak Rusya'ya savaş açmasını bekliyordu. Sonunda Rusya, İngiltere ve Prusya'nın aracılığını kabul etti. Osmanlı ile Yaş Anlaşması (9 Ocak 1792) imzalandı.⁴⁰

37 Fox, Pitt'e, Özi Kalesi'nin Rusya tarafından ele geçirilmesi İngiliz dış politikasını değiştirecek kadar önemli bir olaysa, Ruslar burayı 1788'de işgal ettiğinde neden hiçbir tepki verilmediğini sormuştur. Ayrıca İngiltere kralının da parlamentoda yaptığı konuşmalarda Özi Kalesi'nden hiç bahsetmemesine dikkat çekmiştir. Fox'a göre, Rusya Karadeniz'den uzak tutulduğu takdirde, Osmanlı Devleti Fransa'ya Karadeniz'e giriş izni verebilirdi. Buna karşılık Rusya'nın bir Akdeniz gücü olması, İngiltere için korkulacak bir şey değildi. Çünkü bu sayede Rusya'nın Fransa ve İspanya için bir rekabet unsuru olacağını düşünmekteydi. Rusya'nın ilerlemesi, Rusya ile savaşmak isteyen güçler için bir bahaneydi. Fox, Rusya'nın kaybedilmesinin İngiltere'nin ticari çıkarlarına önemli ölçüde zarar vereceğine inanmaktaydı. Çünkü Fox'a göre Rusya ile girişilecek bir savaş, İngiliz halkının sırtına yeni vergiler yükleyecekti. Cunningham, *age.*, s. 21-22.

38 Cunningham, *age.*, s. 21-23; Temperley, *age.*, s. 43-44; Bağış, *age.*, s. 101; Esmer, *age.*, s. 20.

39 O sırada Hollanda, İngiltere'ye savaş gemisi vererek Rusya ile bir savaşa taraf olmak istememiştir. Ayrıca Pitt, II. Katerina'ya ultimatom gönderdikten bir gün sonra, Prusya kralının gizlice ele geçirilen şifreli bir mektubundan ve Prusyalı bir generalin ifadelerinden, Prusya'nın Rusya ile savaşmayacağını öğrenmiştir. Cunningham, *age.*, s. 19-21, 23-24; Esmer, *age.*, s. 20. Pitt'in kararını değiştirmesinde etkili olan diğer bir unsur İngiltere halkıdır. Çünkü İngiliz halkının zihninde Fransa geleneksel düşmandı; ancak Rusya değildi. Horn, *age.*, s. 372.

40 Bağış, *age.*, s. 118, 125; Anderson, *age.*, s. 38.

İngiltere’de yaşanan Özi Krizi, o güne kadar İngiltere’nin izlediği Osmanlı politikasında ciddi bir sapmaya yol açması bakımından özel bir öneme sahiptir. Pitt bu dönemde, doğrudan Osmanlı Devleti’nin bağımsızlığını veya toprak bütünlüğünü korumaya yönelik geniş kapsamlı bir politika değişikliğine gitmemiştir. Bununla birlikte Pitt, kendisini buna sevk eden sebepler ne olursa olsun Rusya’yı Osmanlı Devleti ile arasındaki savaş bitirmesi ve Osmanlılara ait bir kaleyi iade etmesi için barışa zorlamıştır. Hatta bu uğurda meseleyi Rusya’ya savaş açma aşamasına kadar getirebilmiştir. Bir süre sonra Fransızlar, Mısır’ı işgal ettiğinde o, duruma müdahale ederek Osmanlı politikasında ne kadar samimi olduğunu göstermiştir.⁴¹

Netice olarak denilebilir ki Özi Krizi, İngiltere’nin geleneksel Osmanlı politikasında bir dönüm noktasını, 19. yüzyılda izleyeceği Osmanlı politikasının başlangıcını teşkil etmektedir. 1791 yılında yaşananlar, Osmanlı-İngiliz ilişkileri bakımından yakın gelecekte yaşanacak köklü değişikliklerin başlangıcı olmuştur.

III. Selim, Osmanlı-Rus-Avusturya Savaşının kısa bir süre sonra bitmesinin ardından, Avrupa’da sürdürülen denge politikasını uygulamaya karar verdi. Bu amaçla büyük Avrupa başkentlerine daimi elçilikler açmak istedi.⁴² İlk daimi elçilik yeri olarak da Londra belirlendi. Bu tercihin Paris’ten değil de Londra’dan yana kullanılmasında son dönemde Özi Kalesi’yle ilgili Avrupa’da yaşanan tartışmalar çerçevesinde İngiliz politikasında gözlenen değişikliğin önemli bir etkisi olmuştu. III. Selim, ilişkilerdeki sıcaklaşmaya paralel olarak tercihini İngiltere’den yana kullanmıştı. Ayrıca Fransız İhtilali (1789) sonrası başlayan süreçte Fransa’nın Avrupa devletleriyle savaş

41 Allan Cunningham’a göre o dönemde Pitt, Osmanlı Devleti’nin İngiliz çıkarları için ne kadar önemli olduğunun tam anlamıyla farkında değildir. Bunun yanı sıra Osmanlılarla ilgili geleceğe yönelik geniş kapsamlı bir politikaya da sahip değildir. Cunningham’in tespitlerine göre, İngiltere’nin yeni dış politikasına dair düşünceleri ilk ortaya atan, bir dönem İstanbul’da elçilik yapan Earl of Ergin’dir. Osmanlı Devleti’nin geleceği sadece Pitt’in “dudaklarında”dır. Pitt’in asıl amacı müttefikleri Prusya adına, Rusya’ya gözdağı vermektir. Pitt, Özi Kalesi’ni Osmanlı Devleti’ni koruma adına Rusya’dan istiyor gibi görünmüştür. O, Osmanlı Devleti’nin korunmasından çok, Karadeniz yoluyla gerçekleştirilen Polonya ticaretinin güvenliğiyle ilgilenmektedir. Pitt’in Özi Kalesi’nin stratejik önemiyle ilgili kesin bilgisi yoktur. Bu kalenin aslında düşünüldüğü kadar stratejik bir yer olmadığını sonradan öğrenmiştir. Cunningham, *age.*, s. 2, 18–19.

42 Bundan önce Mustafa Ağa (1607) resmi sıfat olmadan, Müteferrika İbrahim Ağa (1610) ise resmi sıfatla İngiltere’ye geçici elçi olarak gönderilmiştir, Kurat, *Kısa Bir Bakış*, s. 8.

girmesi ve Paris'e elçi gönderilmesi durumunda diğer Avrupa devletlerinin göstereceği tepkiden çekinilmesi bu seçimde büyük ölçüde etkili olmuştur.⁴³

Nitekim daha önce Avrupa'da daimi elçiler bulundurulmadığı için Osmanlı hariciyesi daimi elçilikler konusunda tecrübeli değildi. Bu sebeple Reisülküttap Mehmed Raşid Efendi⁴⁴ İngiliz Elçisi Ainslie ile bir toplantı yaparak (Temmuz 1793) Londra'da açılacak elçilik konusunu çok yönlü olarak değerlendirdi. Böylece Avrupa diplomasi usulleri hakkında ilk detaylı bilgi, İngiltere'den alınmış oldu. Toplantıdan kısa bir süre sonra Londra elçisi olarak Yusuf Agâh Efendi atandı. Yusuf Agâh Efendi, Londra'ya ulaşmasının ardından itimatnamesini İngiltere kralına takdim ederek (8 Ocak 1794) elçilik görevine resmen başladı.⁴⁵ Londra'da Osmanlı elçiliği açılmasıyla, Osmanlı-İngiliz ilişkilerinde temsil bakımından 1583'ten beri devam eden dengesizlik sona erdirilmiş ve ilişkilerde yeni bir dönem başlatılmış oldu.⁴⁶

43 M. Alaaddin Yalçinkaya, "III. Selim Döneminde Dış Temsilciliklerin Kurulması," *Nizâm-ı Kadîm'den Nizâm-ı Cedîde III. Selim ve Dönemi*, (Ed. Seyfi Kenan), İSAM Yayınları, İstanbul 2008, s. 597; M. Alaaddin Yalçinkaya, "Türk Diplomasininin Modernleşmesinde Reisülküttap Mehmed Raşid Efendi'nin Rolü," *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, 21, İstanbul 2001, s. 109 vd.; Ömer Kürkçüoğlu, "The Adoption and Use of Permanent Diplomacy," *Ottoman Diplomacy-Conventional or Unconventional?*, (Ed. A. Nuri Yurdusev), Palgrave Macmillan, Basingstoke 2004, s. 133-134. Diğer sebepler arasında İngiltere'nin Osmanlı topraklarında gözü olmaması, Pitt'in Rusya'nın yayılmacılığına dair söylemleri, III. Selim'in İngiliz aristokrasisi hakkında Ainslie'den bilgi edinmiş olması yer almaktadır. Alan Palmer, *Osmanlı İmparatorluğu Son Üç Yüz Yıl: Bir Çöküşün Yeni Tarihi*, (Çev. Belkis Çorakçı Dışbudak), Sabah Kitapları, İstanbul 1997, s. 61.

44 Londra'ya ilk Osmanlı elçisinin gönderilmesi ve Osmanlı diplomasininin modernleştirilmesinde Reisülküttap Mehmed Raşid Efendi'nin oynadığı rolle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Yalçinkaya, "Türk Diplomasininin," s. 109 vd.

45 Ercüment Kuran, *Avrupa'da Osmanlı İkamet Elçiliklerinin Kuruluşu ve İlk Elçilerin Siyasî Faaliyetleri (1793-1821)*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1988, s. 13-16; M. Alaaddin Yalçinkaya, "Osmanlı Devleti'nin Yeniden Yapılanması Çalışmalarında İlk İkamet Elçisinin Rolü," *Toplumsal Tarih*, 32, İstanbul 1992, s. 46-47; Yalçinkaya, "Sir Robert Ainslie'nin," s. 137-139. Bağış, *age.*, s. 126. Londra'da açılacak Osmanlı elçiliği konusunda Ainslie ile yapılan toplantının ayrıntısı için bkz. Enver Ziya Karal, *Selim III'ün Hatt-ı Hümayunları (1789-1807)*, TTK Yayınları, Ankara 1946, s. 169-176. Yusuf Agâh Efendi'nin Londra elçiliği hakkında ayrıntılı bir çalışma için bkz. M. Alaaddin Yalçinkaya, *The First Permanent Ottoman Embassy in Europe the Embassy of Yusuf Agah Efendi to London (1793-1797)*, İsis Yayınları, İstanbul 2010.

46 Londra'da bir Osmanlı elçisinin varlığı, İstanbul'daki İngiliz elçisinin faaliyet alanlarının azalmasına sebep olmuştur. Elçiliğin açılması ardından Babıâli, bundan sonra ikili ilişkilerde mutabekâliyet ilkesine göre hareket etmek istediğini İngiliz Dışişleri Bakanlığına bildirmiştir. Robert Liston, bu ilkenin uygulanmasının talep edilmesini, Osmanlı-İngiliz ilişkilerinde yeni bir dönem başlangıcı olarak nitelendirmiştir. Yalçinkaya, "Bir Avrupa Diplomasi Merkezi," s. 668-669. İngiliz Dışişleri Bakanlığı

İttifak ve Savaş

Fransız İhtilalinin başladığı günlerde Osmanlı yöneticileri, bu olayları Avrupa'nın bir iç meselesi olarak değerlendirdi. Hatta isyan dalgasının Avrupa topraklarında yayılmasının Batıdan Osmanlı Devleti'ne gelebilecek olası saldırıları önleyebileceği hesap edilerek bundan hoşnutluk da duyuldu. Gerçekten de III. Selim, Avrupa devletleri kendi içlerinde mücadele ettiği sırada tasarladığı reformlar için bir barış iklimi yakaladı.⁴⁷ Ancak bu yalancı bahar kısa sürede yerini kışa bırakacaktı. İhtilal savaşlarındaki hesaplaşma bir süre sonra Osmanlı topraklarına yayıldı. Bu gelişmenin Osmanlı-İngiliz ilişkilerini etkilememesi mümkün değildi. Bundan sonraki dönemde İngiltere, ihtilal savaşlarının kaygan zemininde, Osmanlılar için kimi zaman kurtarıcı bir müttefik, kimi zaman korku verici bir düşman olarak kendini gösterecekti.

Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki mücadeleye dahil olması, Fransa'nın Mısır'ı işgal etmesiyle başladı. Yedi Yıl Savaşlarında Hindistan'daki sömürgelerini İngiltere'ye kaptıran Fransa, Kızıldeniz vasıtasıyla Hint Okyanusu ve Hindistan yolu üzerindeki Mısır'ı ele geçirerek, aslında Osmanlılara değil İngiltere'ye darbe vurmak istiyordu. Bu sayede, İngiltere'nin Hindistan yoluyla bağlantısını kesmeyi hedefliyordu. Böylece İngiltere ekonomik sıkıntıya düşecek ve Fransa ile barışa mecbur kalacaktı. İngiltere, Fransa'nın hedefinin Osmanlı değil kendisi olduğunu farkındaydı. Bu sebeple İngiliz donanmasına Fransız donanmasını takip emri verildi. Amiral Nelson komutasındaki İngiliz donanması, Fransız donanmasını Abukir Koyu'nda bulunduğu sırada ani bir baskınla (1 Ağustos 1798) yaktı. Bu olayın ardından İngiltere, Fransa yerine Osmanlı Devleti'nin en yakın dostu haline geldi. III. Selim, İngiliz ve Rus elçilerinin Fransa'ya karşı Osmanlıları destekleyeceklerine dair verdikleri garanti üzerine Fransa'ya savaş ilan etti.⁴⁸ Önce Rusya (23 Aralık 1798), hemen ardından da İngiltere (5 Ocak

bu talebe tepkisini, Osmanlı elçisini ticari meselelerle ilgili görüşmelerinde devre dışı bırakarak ve İstanbul'daki elçisini bu iş için kullanarak göstermiştir. Geoff R. Berridge, *British Diplomacy in Turkey, 1583 to the Present, a Study in the Evolution of the Resident Embassy*, (Ed. Jan Melissen), Martinus Nijhoff Publishers, Boston 2009, s. 34.

⁴⁷ Kemal Beydilli, "III. Selim: Aydınlanmış Hükümdar," *Nizâm-ı Kadîmden Nizâm-ı Cedide III. Selim ve Dönemi*, (Ed. Seyfi Kenan), ISAM Yayınları, İstanbul 2008, s. 45.

⁴⁸ Armaoğlu, *age.*, s. 55, 83-84; Karal, *Osmanlı Tarihi*, V, s. 30; Anderson, *age.*, s. 43; Mithat Sertoğlu,

1799) ile ittifak anlaşması imzalandı. İttifaka göre İngiltere, Fransa'nın Mısır'dan çıkarılması için her türlü yardımı yapacaktı. Her iki taraf birbirinin toprak bütünlüğünü korumayı vadeliyordu. Böylece 1791'de Pitt'in öne sürdüğü Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü koruma politikası, uygulama alanına girmiş oluyordu.⁴⁹

1791 krizinde İngiltere, Osmanlılarla ilgili bir mesele için Rusya ile savaşın eşğine gelmişken, şimdi yine Osmanlılar için Fransa'ya karşı Rusya ile müttefiklik ilişkisi kurmuştu. Ancak İngiltere'nin bu ittifak anlaşması kararını alması çok da kolay olmadı. 1791 yılında Pitt'e muhalefet edenler, yine benzer düşüncelerle Türklerle yapılacak bir ittifaka karşı çıkmıştı. Fox, Fransa'nın Mısır'ı işgalinin İngiltere çıkarlarına zarar vereceğini kabul ediyordu. Ancak bu olay, Türklerin Avrupa'dan atılmasını sağlayacağı için, bu kadar bir zararın kabul edilebilir olduğunu ileri sürmüştü. Buna karşılık Başbakan Pitt, ittifakı savunmuştu. Fakat bunu Türklere olan sempatisinden değil, Osmanlı Devleti'nin dağılmasının İngiltere için doğurabileceği felaketi görebilmesi yüzünden yapmıştı.⁵⁰ Neticede, İngiltere ve Rusya'nın müdahalesi, Fransa'nın amacına ulaşmasını engelledi. Fran-

Mufassal Osmanlı Tarihi, V, Güven Yayınları, İstanbul 1962, s. 2780, 2784, 2787; M. Alaaddin Yalçınkaya, "III. Selim ve II. Mahmud Dönemleri Osmanlı Dış Politikası," *Türkler*, XII, (Ed. Hasan Celal Güzel), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 636, 651; Yalçınkaya, "Osmanlı Devleti'nin Batı Politikası," s. 103; Enes Kabakçı, "Napoleon Bonaparte'in Mısır Seferi (1798-1801)," *Nizâm-ı Kadîmde Nizâm-ı Cedîde III. Selim ve Dönemi*, (Ed. Seyfi Kenan), İSAM Yayınları, İstanbul 2008, s. 343. Mehmed Zekai'nin bildirdiğine göre, Napoleon'un Fransız donanmasıyla Doğu'ya doğru hareket ettiği İngiliz tüccar gemileri haberi vermiştir. Napoleon'un peşine düşen Amiral Nelson, Fransız donanmasından bir gün önce Mısır'a ulaşmıştır. Fransız donanması burada bulamayınca, Çanakkale Boğazı'na gittikleri düşüncesiyle, bir süre bu yönde aramaları sürdürdükten sonra, onları Abukir Koyu'nda bulmuştur. Mehmed Zekai-Mehmed Kemal, *Tarih-i Asr-ı Hazır*, I, Osmanlı Şirketi Matbaası, İstanbul 1329, s. 248-249. III. Selim, bu başarısı sebebiyle Amiral Nelson'a elmas bir sorguç hediye etmiştir. Esmer, *age.*, s. 66.

49 Armaoğlu, *age.*, s. 84-85; Hüner Tuncer, *Osmanlı-Avusturya İlişkileri (1789-1853)*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2008, s. 30-34; Halûk Ülman, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Dış Politika ve Doğu Sorunu," *Tanzimatın Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, I, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, s. 274. Londra Elçisi İsmail Ferruh Efendi, Babıâli'nin talimatıyla Fransa'ya karşı savaşta kullanılmak üzere Aralık 1799'da İngiltere'den borç istemiştir. İngiliz hükümeti prensipte bir milyon pound borç vermeyi kabul etmişken, I. Ferruh Efendi bunun iki katına çıkarılmasını talep etmiştir. Ancak İngiliz hükümeti son anda borç vermekten vazgeçmiştir. M. Alaaddin Yalçınkaya, "The Modernisation of the Ottoman Diplomatic Representations in Europe: The Case of the Embassy of İsmail Ferruh Efendi to London (1797-1800)," *A Bridge Between Cultures: Studies on Ottoman and Republican Turkey in Memory of Ali İhsan Bağış*, (Ed. Sinan Kunalp), İsis Yayınları, İstanbul 2006, s. 61-62.

50 Temperley, *age.*, s. 44.

sa, müttefiklerin gücü karşısında uzun süre direnemeyerek yenilgiyi kabul etmek zorunda kaldı.⁵¹

İngiltere, Fransa'ya karşı Osmanlı Devleti'ne yardım ederek Mısır gibi çok önemli bir Osmanlı toprağını Fransızların elinden kurtarmıştı. Bu durum, ikili ilişkilerin güçlenmesi açısından son derece olumlu bir gelişmeydi. Ancak İngiltere'nin Mısır'a sevk ettiği askeri birliklerini, Hindistan yolunun güvenliğini sağlamak için geri çekmek istememesi üzerine Osmanlı-İngiliz ilişkileri bozuldu.⁵² Fransızlar Mısır'ı terk ettikten sonra İngilizlerin bu bölgeden ayrılmak istememesi İngiltere'nin asıl hedefinin Osmanlılara yardım etmek olmadığını ortaya çıkarmıştı. Osmanlı padişahı ve yöneticileri, saldırgan Avrupa güçlerine karşı bir yandan İngiltere'ye güvenirken diğer yandan İngiliz dış politikasının değişkenliğinden artık ürk-meye başlamışlardı.

Mısır meselesinin halledilmiş olması, Avrupa devletlerinin kendi aralarındaki mücadelelere Osmanlı'yı ortak etme girişimlerini engellemeye yetmedi. İngiliz-Fransız rekabeti, İngiltere'nin Malta'yı boşaltmaması üzerine yeniden alevlendi. III. Selim, Avrupa'daki savaşlardan uzak durmak istiyordu. Ancak Napoléon'un kendini imparator ilan etmesi (1804) ve III. Selim'i de bunu kabul etmeye zorlaması, diğer taraftan İngiltere'nin anlaşmaya aykırı olarak Mısır'dan çıkmakta ayak sürümesi Osmanlı Devleti'ni, Fransa politikasına mahkûm etti. Dolayısıyla da ister istemez Avrupa ihtilal savaşlarının içine çekti. İngiltere Başbakanı William Pitt, Fransa'ya karşı Rusya ile ittifak yapmıştı. İngiltere ve Rusya, daha önce Osmanlı Devleti'yle imzaladıkları ittifak gereğince, Babıâli'den Napoléon'un imparatorluğunun tanınmamasını istedi. Ancak Fransa'nın Avusturya ve Rusya'yı yenilgiye uğratması, III. Selim'in Napoléon'un imparatorluk unvanını tanıma kara-

51 Savaş, Paris'te Osmanlı ve Fransız murahhasları tarafından imzalanan anlaşmayla (25 Haziran 1802) bitmiştir. Osmanlı Devleti, bundan kısa bir süre önce İngiltere ve Fransa arasında imzalanmış olan Amiens Anlaşmasını kabul etmiştir. Armaoğlu, *age.*, s. 87; Anderson, *age.*, s. 52; Yalçınkaya, "III. Selim ve II. Mahmud," s. 637-638. Fransa'nın Mısır'ı işgali sırasında ve sonrasında Londra Elçisi I. Ferruh Efendi'nin Londra'daki faaliyetleri için bkz. Yalçınkaya, "The Modernisation," s. 64-65.

52 İngiltere, Osmanlı Devleti'nin ısrarları sonucu ancak iki yıl sonra Mısır'dan çekilmiştir. Armaoğlu, *age.*, s. 87-88; Johann Wilhelm Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, VII, (Ed. Erhan Afyoncu), (Çev. Nilüfer Epeçeli), Yeditepe Yayınları, İstanbul 2011, s. 102. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Yüksel Çelik, "III. Selim Döneminde Mısır'da Osmanlı-İngiliz Rekabeti (1798-1807)," *Nizâm-ı Kadîmde Nizâm-ı Cedîde III. Selim ve Dönemi*, (Ed. Seyfi Kenan), İSAM Yayınları, İstanbul 2008, s. 357-365.

rı almasına yol açtı. Bu tarihte İstanbul'daki Fransız nüfuzu, yeni atanan elçi General Horace Sebastian sayesinde yeniden arttı. Fransız elçisinin isteğiyle Rusya ile yapılan ittifak anlaşması da iptal edildi. Rusya'nın basıncıyla Rusların istediği kişileri Eflak-Boğdan'a voyvoda atayan Osmanlı hükümeti bunları değiştirdi. Ayrıca Boğazlar, Rus gemilerine kapatıldı. Bu tutum, Osmanlı-İngiliz ilişkileri açısından yeni bir diplomatik krizin başlangıcı anlamına geliyordu. Bu sırada Rusya, Eflak-Boğdan'ı (1806) işgal etti. İngiltere de Babıâli'den, Fransa ile ilişkilerini bitirmesini, Osmanlı donanmasının ve Çanakkale istihkâmlarının kendisine teslimini, Eflak-Boğdan'daki Rus işgalinin kabulünü talep etti. İngiltere, Rus donanmasının Boğazlardan geçişini sağlayarak Rus ve Fransız güçlerini Dalmaçya'dan uzaklaştırmak istiyordu.⁵³ Şimdi, 1798'de Fransa'ya karşı Osmanlılara yardım için birleşen İngiltere ve Rusya düşman, o zaman düşman görülen Fransa ise dost olmuştu.

İngiliz Dışişleri Bakanlığı, Babıâli'nin kendi taleplerini reddetmesi üzerine, elçi Charles Arbuthnot'a İstanbul'dan ayrılarak Bozcaada'da bekleyen İngiliz donanmasına katılması emrini verdi. Bir süre sonra, İngiliz donanması Çanakkale Boğazı'ndan geçerek (17 Şubat 1807) İstanbul'a hareket etti. Karşısına çıkan bazı Osmanlı gemilerini yakarak üç gün sonra Topkapı Sarayı'nın karşısına Yedikule'ye kadar geldi. Bu beklenmedik olay, başta III. Selim olmak üzere, herkesi paniğe düşürecek mahiyetteydi. Rus seferi için şehirde toplanmış olan on binlerce asker kargaşa ve kıtlığı daha da arttırmaktaydı. Öyle ki neredeyse İngiltere'nin tüm tekliflerinin kabul edileceği bir aşamaya gelmişti. Ancak Fransız Elçisi General Sebastian'ın İngiliz gemilerinde kara askeri olmadığı için İstanbul'u işgal etmelerinin mümkün olamayacağını söylemesi ve direnme çağrıları, havayı bir anda değiştirdi. Kısa sürede tüm İstanbul top ve havanlarla tahkim edildi. Beşiktaş'a 20 parçalık Osmanlı donanması ve sahillerde halkın ve askerlerin doldurduğu kayıklar, İngilizlere karşı savunmaya geçirildi. Bunun üzerine İngiliz donanması, İstanbul önlerinden apar topar ayrılmak (2 Mart) zorunda kaldı ve

53 Karal, *Osmanlı Tarihi*, V, s. 47-51; Mustafa Nuri Paşa, *Netayic ül Vukuat*, IV, (Sad. Neşet Çağatay), TTK Yayınları, Ankara 1992, s. 211; Shaw, *agm.*, s. 618; Yalçınkaya, "Osmanlı Devleti'nin Batı Politikası-Küçük Kaynarca'dan," s. 108-109.

bir süre sonra İskenderiye'ye gitti. Ancak buradan da Mehmet Ali Paşa'nın başarılı savunması neticesinde (14 Eylül 1807) geri çekildi.⁵⁴

İngiltere'nin 1807'deki bu davranışı, Osmanlı-İngiliz ilişkilerine, artçı etkileri gelecekte de hissedilecek ağır bir darbe vurdu. İngilizlerin, İstanbul halkına böyle büyük bir korkuyu, hem de Ruslar için yaşatmış olması, ikili ilişkilerin sonraki dönemlerinde hafızalardan kazınması zor izler bıraktı. Fransa, bir anda büyük bir kurtarıcıya dönüşürken o güne kadar hep dost görülen İngiltere'ye, düşman gözüyle bakılmaya başlandı. Şehrin savunması için Ermeni patriğinin bile sırtında harç taşıyarak yardımcı olması⁵⁵ hem İngilizlere karşı İstanbul halkının nasıl tek yürek olduğunu ortaya koyması, hem de zihinlerdeki dost İngiliz imajının bir anda İngiliz korkusuna dönüştüğünü göstermesi bakımından önemlidir.

Son yaşanan olaylardan sonra Osmanlı Devleti ile bozulan ilişkiler, İngiltere'nin çıkarları bakımından kabul edilebilir bir durum değildi. Bu sebeple dönemin Dışişleri Bakanı George Canning, ilişkileri düzeltmek için vakit geçirmeden harekete geçti. Arthur Paget'i, resmen olmasa da fiilen ilan edilen savaşı bitirmek için özel elçi olarak (Temmuz 1807) İstanbul'a gönderdi. İngiliz elçisine verilen talimatta, Osmanlı Devleti'nin yıkılmasının İngiltere menfaatine aykırı olduğu, bu gerçekleşecekse de İngiltere'nin bu işe ortak olmayacağı ifadesi yer alıyordu. Ancak Paget, İstanbul'a geldiği sırada bir isyan sonunda III. Selim tahtan indirilmiş,⁵⁶ İstanbul'daki güç

54 Ahmed Cevdet Paşa, *Cevdet Tarihi (Tertib-i Cedid)*, VIII, Matbaa-i Osmaniye, İstanbul 1309, s. 108-115, 126-127; Sertoğlu, *age.*, V, s. 2807-2809; Armaoğlu, *age.*, s. 92-93; Mustafa Nuri Paşa, *age.*, IV, s. 212-213; Yalçınkaya, "III. Selim ve II. Mahmud," s. 639; George Oğuluckyan, *III. Selim, IV. Mustafa, II. Mahmud ve Alemdar Mustafa Paşa: 1806-1810*, (Çev. Hrand D. Andreasyon), İÜFE Yayınları, İstanbul 1972, s. 1; Beydilli, *agm.*, s. 50-51. İngilizler Mısır'dan tam olarak 25 Nisan 1808'de ayrılmıştır. Çelik, *agm.*, s. 365-366. İngiliz Donanmasının İstanbul'a gelişinden ayrılışına kadar geçen olaylarla ilgili ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz. Zinkeisen, *age.*, s. 306-314; Fatih Yeşil, "İstanbul Önlerinde Bir İngiliz Filosu: Uluslararası Bir Krizin Siyasî ve Askerî Anatomisi," *Nizâm-ı Kadîm'den Nizâm-ı Cedide III. Selim ve Dönemi*, (Ed. Seyfi Kenan), İSAM Yayınları, İstanbul 2008, s. 461-489. İngiliz donanmasının İstanbul'a gelme olasılığı ortaya çıktıktan sonra III. Selim, iki ay boyunca Çanakkale Boğazı'ndaki tahkimatların kuvvetlendirilmesi ve hazırlıklı olunması için Kaptan Paşa'ya uyarılarda bulunmuştur. Hatta bu konuda, bir Fransız generale rapor hazırlanmıştır. Buna karşılık bu hususta neredeyse hiçbir şey yapılmamıştır. III. Selim, sadrazama tepkisini ve çaresizliğini "Sana yazdığım kâğıtlar bir kitap olurdu." cümlesiyle ifade etmiştir. Enver Ziya Karal, *Selim III'ün Hatt-ı Hümayunları*, TTK Yayınları, Ankara 1999, s. 98, 105.

55 Oğuluckyan, *age.*, s. 2; Palmer, *age.*, s. 76.

56 III. Selim'in tahtan indirilişi ve IV. Mustafa'nın tahta çıkışıyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmed Cevdet Paşa, *age.*, VIII, s. 139 vd.; Mustafa Nuri Paşa, *age.*, IV, s. 214-220; Stanford J. Shaw-Ezel Kural

dengeleri tamamen değişmişti. Aynı zamanda Fransa ve Rusya da Tilsit'te (1807) ve Erfurt'ta (1808) anlaşmış, bu anlaşmayla da Rusya İngiltere'ye, Fransa da Osmanlı Devleti'ne ihanet etmişti. Buna rağmen tahta yeni çıkan IV. Mustafa (1779-1808), İngiltere ile problemlerin bitirilmesi taraftarıydı. Bu sebeple barış görüşmeleri için Kaptan Hafız İsmail Paşa'yı temsilci olarak görevlendirdi. Çanakkale'de bekleyen İngiliz Elçisi Paget'e, İngiltere ile diplomatik ilişkilerin yeniden kurulmak istenildiği bildirildi. Bir süre sonra barış müzakereleri de başladı. Ancak bu görüşmelerden bir sonuç çıkmadı ve Paget, Londra'ya eli boş döndü.⁵⁷

1808 yılına gelindiğinde IV. Mustafa tahtan indirildi ve yerine II. Mahmud (1808-1839) padişah oldu.⁵⁸ II. Mahmud, Rusya ile savaş halindeyken, İngiltere gibi bir devletle sorunlu bir ilişki içinde olmanın getireceği dezavantajların farkındaydı. Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında 1807 yılından beri süren 'ilan edilmemiş' savaşa bir an önce son vermek niyetindeydi.

Aynı şekilde George Canning de, ilk denemedeki başarısızlığa rağmen, Osmanlı Devleti ile ilişkileri düzeltmekte kararlıydı. Bu amaçla Paget'in yerine Robert Adair'i (1808) İstanbul'a gönderdi. Bu sırada II. Mahmud, M. Emin Vahid Efendi'yi Adair'le görüşmek üzere temsilci sıfatıyla görevlendirdi. Fakat görüşmeler bir sene önce olduğu gibi tekrar tkandı. İngiliz elçisinin Londra'ya dönme tehdidi bu kez işe yaradı. II. Mahmud'un emriyle anlaşma sağlandı ve Kale-i Sultani Anlaşması (5 Ocak 1809) imzalandı. Anlaşmada iki tarafı da ilgilendiren en önemli madde, savaş gemilerinin Boğazlardan barış zamanı geçişini yasaklayan 11. maddeydi. İngiltere bu maddeyi, özellikle Rusya'ya karşı koydurmuştu. Çünkü 1799 ittifak anlaşmasının ardından Rusya,

Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, II, E Yayınları, İstanbul 2000, s. 25. Ayrıca bkz. Antoine Juchereau, *Révolutions de Constantinople en 1807 et 1808*, I-II, A la Librairie de Brissot-Thivars, Paris 1809.
57 Ahmed Cevdet Paşa, *age.*, IX, s. 61-66; Fehmi İsmail, "1807'de Rusların ve İngilizlerin Osmanlılar Yeniden Münâsebet Kurma Teşebbüsleri," *Tarih Dergisi*, 30, İÜEF Yayınları, İstanbul 1976, s. 30-38; Armaoğlu, *age.*, s. 95; Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, (Çev. Nilüfer Epeçeli), V, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2005, s. 156; Tuncer, *age.*, s. 40-43. Paget'le yapılan barış görüşmeleri 18 Ekim 1807'ye kadar sürmüştür. Görüşmelerin kesilmesi üzerine İngiliz temsilcisi bundan bir hafta sonra Londra'ya geri dönmüştür. S. T. Bindof-E. F. Malcolm Smith-C. K. Webster, *British Diplomatic Representatives (1789-1852)*, Butler&Taner Ltd., Londra 1934, s. 166. Rusya, 31 Ekim 1807'de İngiltere'ye savaş açtı. Anderson, *age.*, s. 59.

58 II. Mahmud'un tahta çıkışıyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmed Cevdet Paşa, *age.*, VIII, s. 311-313; Mustafa Nuri Paşa, *age.*, IV, s. 223-230. II. Mahmud'la ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Alpay Kabacalı, *II. Mahmud*, Deniz Bank Kültür Yayınları, İstanbul 2012.

çeşitli bahanelerle Boğazlardan geçerek elde ettiği hakkı suistimal ediyordu. Babiâli'nin böyle bir maddenin konulmasını istemesinin sebebiyse 1807'de İngiliz donanmasının İstanbul'a gelişi gibi bir olayın bir daha yaşanmayacağını garantiye alabilmektir. Anlaşma sağlanması üzerine, Çanakkale Boğazı önünde bekleyen elçilik heyetinin İstanbul'a girmesine izin verildi. Adair, II. Mahmud'un huzuruna (14 Mart 1809) kabul edildi.⁵⁹

Adair, bu olaydan sonra bir yıl kadar daha İstanbul'da elçilik görevini sürdürdü. Adair'in Londra'ya geri çağrılmasının ardından elçiliğin yönetimi, gelecekte Osmanlı-İngiliz ilişkilerinde önemli bir rol üstlenecek Stratford Canning'e geçti. O sırada Osmanlı-Rus Savaşı hâlâ (1806-1812) devam ediyordu. Bu sırada Fransa ve Avusturya da II. Mahmud'a, Osmanlı toprak bütünlüğünü garanti etmeyi ve Rusya'ya saldırmayı teklif etmişti. Buna karşılık Stratford Canning'in temel amacı, padişahın Fransa ile bu tip bir anlaşma içine girmesini engellemektir. Bu sebeple İngiltere, uzun süredir İngiliz elçilerinin terk ettiği Osmanlıların siyasi ve askeri meselelerinde oynadıkları arabuluculuk rolünü yeniden başlattı. Stratford Canning II. Mahmud'u, Fransa ve Avusturya'nın Osmanlıları kandırmak istediğine, Rusya ile vakit kaybetmeden barış yapılması gerektiğine inandırmaya çalıştı. Bu amaçla bir süredir elinde bir koz olarak sakladığı Fransa-Avusturya

59 Cunningham, *age.*, s. 117-122, 138; Ahmed Cevdet Paşa, *age.*, IX, s. 73-74; Mustafa Nuri Paşa, *age.*, IV, s. 234-235; Jorga, *age.*, s. 168; Sergey Goryanof, *Rus Arşiv Belgelerine Göre Boğazlar ve Şark Meselesi*, (Çev. Macar İskender-Ali Reşad), (Yeni yazıya aktaran. Ali Ahmetbeyoğlu-Ishak Keskin), Ötügen Yayınları, İstanbul 2006, s. 69; Coleman Phillipson-Noel Buxton, *The Question of the Bosphorus and the Dardanelles*, Stevens and Haynes, Bell Yard, Temple Bar, Londra 1917, s. 43-44; Bindof, *age.*, s. 167. M. Emin Vahid Efendi ve Adair arasındaki görüşmelerin ayrıntısı için bkz. Cunningham, *age.*, s. 105-106, 112-117, 122. Temperley, Adair ve Vahid Efendi'nin görüşmelerinin diploması tarihinde bir ilk olarak nitelenebilir. Çünkü Adair, görüşmeleri IV. Mustafa'nın tahtan indirilmesi ve Alemdar Mustafa Paşa'nın yeniceşirlerce öldürülmesi gibi olayların yaşandığı bir ortamda gerçekleştirmiştir. Temperley, *age.*, s. 47. Osmanlı Devleti bu anlaşmayla, İngiltere'nin daha önce sahip olduğu tüm imtiyazları geri vermemeyi, Avrupa ile ilişkilerde İngiltere'nin tavsiyelerine uymayı, Rus donanmasının Akdeniz'e geçişinin engellenmesine yardım etmeyi kabul etmiştir. İngiltere ise yukarıda belirtilen Boğazlar ile ilgili maddeden başka, Mısır meselesi sebebiyle elinde tuttuğu tüm Osmanlı topraklarını iade etmeyi kabul etmiş; Fransa'nın saldırması halinde donanmasıyla Osmanlılara yardım etmeyi ve devam eden Osmanlı-Rus Savaşının bitirilmesinde aracılık etmeyi üstlenmiştir. Ayrıca İngiliz limanlarına Osmanlı konsolosları atanabileceği de hükme bağlanmıştır. Shaw, *age.*, s. 622; Temperley, *age.*, s. 48; Yalçınkaya, "III. Selim ve II. Mahmud," s. 643-644. Fransa ve Rusya, Tilsit ve Erfurt'ta yaptığı anlaşmalarla aslında İngiltere'yi hedef almışlardır. Bu durumun farkında olan İngiltere, Osmanlı Devleti ile kesilen diplomatik ilişkileri yeniden başlatmak istemiştir. İngiltere, Osmanlı Devleti ile barış yapma konusunda o kadar kararlıydı ki bunu gerçekleştirmek için zor kullanmayı bile göze almıştı. Goryanof, *age.*, s. 69.

arasında Osmanlı topraklarını paylaşma yönünde yapılmış bir anlaşmayı (1810) deşifre etti. Diğer yandan Rusya'yı barışa zorlamaya ve şartlarını yumuşatmaya ikna etmek için de gayret gösterdi. Sonunda Stratford Canning'in çabaları meyvesini verdi ve II. Mahmud, ani bir kararla barış anlaşmasını kabul etti. Böylece uzun süredir devam eden Osmanlı-Rus Savaşı, Bükreş Anlaşmasının (28 Mayıs 1812) imzalanmasıyla bitirildi.⁶⁰

İngiliz Politikasının Çöküşü: Navarin Olayı

İngiliz hükümeti, ihtilal savaşlarının ardından Avrupa'da barışın yeniden hüküm sürmeye başlamasıyla Osmanlı Devleti'yle Rusya arasındaki problemlerin bitirilmesine yönelik bir dış politika izlemeye başladı. Ayrıca Osmanlı Devleti'ni korumaya yönelik çeşitli girişimlerde bulundu. Fakat Rusya'nın Osmanlı politikası, İngiltere'ninkinden farklıydı. Rusya yakaladığı ilk fırsatta Osmanlı topraklarına saldırma niyetindeydi.⁶¹ Bu durumu bilen Dışişleri Bakanı George Canning de genel İngiliz politikası çerçevesinde, bir süre için Rus yayılmacılığına karşı Osmanlı'yı zayıflatacak bir harekette bulunmamaya özen gösterdi.⁶² Ancak Rumların isyan etmesi (1821) George Canning'in hesaplarını değiştirdi. Rusya'nın bu meseleyi tek başına yönlendirmesinin İngiltere'nin menfaatlerine aykırı olduğunu gördü. İngiltere'nin Osmanlı politikasını, Yunanları İngiliz kontrolünde özgürleştirmek ve böylece Osmanlı'yı daha az zararlı bu durumdan kurtarmak şeklinde değiştirdi. Aksi halde Rusya, hem bu bölgede nüfuzunu artıracak hem de Doğu Akdeniz'e yerleşecekti.⁶³ Böylelikle temelde Osmanlı bağımsızlığının korunmasını savunan George Canning, Yunan meselesinde Rusya ile ortak hareket etme kararı almış oldu.

İngiltere Yunan İsyanını destekleyip bu meselede Osmanlı'nın en büyük düşmanı ile ortaklık yapınca Osmanlı-İngiliz ilişkilerinin bundan

60 Armaoğlu, *age.*, s. 96; Temperley, *age.*, s. 50–51; Stanley L. Poole, *Lord Stratford Canning'in Türkiye Anıları*, (Çev. Can Yücel), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999, s. 35, 40. Stratford Canning, İngiliz hükümetinden talimat almamasına karşın, kendi inisiyatifile barış yapılmasını sağlamıştır. Stanley L. Poole, *The Story of Turkey*, G. P. Putnam's Sons, Londra 1893, s. 351.

61 Temperley, *age.*, s. 51-52.

62 Anderson, *age.*, s. 78, 83.

63 Meral Bayrak, "Osmanlı Arşivleri Işığında Rum İsyanı Sırasında Avrupa Devletlerinin Tutumu," *Osmanlı*, II, (Ed. Güler Eren), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 74.

etkilenmemesi mümkün değildi. Bu tehlikeyi öngören George Canning, ortaya çıkacak tepkiyi en az düzeyde tutmak için bazı tedbirler de aldı. Bu tedbirlerin en önemlisi, İngiliz dışişleri bakanının kendine en yakın birini, en güvendiği kişiyi, yeğenini, yani Stratford Canning'i elçi olarak İstanbul'a göndermesi oldu. Stratford Canning'in en önemli görevi, Yunan meselesinin savaşırsız bir şekilde çözümlenmesini sağlamak, İngiltere ile Osmanlı arasındaki ilişkileri güçlendirmek olarak belirlenmişti. Ancak içinde bulunan şartlarda, bu çok zor görünüyordu. Çünkü İngiliz elçisi, İstanbul'a ulaştığı sırada Avrupa devletlerinin Yunan meselesinde takındıkları tavır sebebiyle Babiâli ile Avrupa elçilerinin ilişkileri son derece gergin durumdaydı. Fransız elçisi kısa bir süre önce İstanbul'u terk etmişti. Babiâli, bir süredir Rus maslahatgüzarıyla iletişimi kesmişti. Reis Efendi, Stratford Canning'e, kendileriyle görüşme biçimindeki bu koşulları kabul etme durumunda olduğunu söylemişti.⁶⁴

Bu esnada Dışişleri Bakanı George Canning, Osmanlı ile Rusya arasında muhtemel bir savaşı engellemek için çalışmalarını Londra'da sürdürüyordu. Aksi takdirde İngiltere'nin kontrol edemeyeceği bir süreç başlayacak ve Rusya, Osmanlı topraklarını işgal edecekti. Bu çerçevede İngiltere, Rusya ile Petersburg Protokolünü (4 Nisan 1826) imzaladı. İki devlet, bu protokolle özerk bir Yunan Devleti'ni kabul etmesi için II. Mahmud'u zorlamak konusunda anlaşmışlardı. George Canning, Rusya'yı dizginlemek için böyle bir anlaşmaya girmişti. Ancak bu hesabın tutmadığı kısa sürede ortaya çıktı. Rusya, İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ne çok fazla zarar vermeden Yunan İsyanını bitirmek niyetinde olduğunu görünce manevra yaptı. I. Nikola o sırada İngiltere desteğinden de güç alarak Yunan meselesini bir kenara bırakıp Sırpların özerkliği ve diğer meselelerle ilgili Babiâli'ye bir ultimatöme gönderdi. Bir yıl önce yeniçeri ocağını kaldırarak ordusuz kalan II. Mahmud, İngiltere'yi de yanına alan Rusya'ya karşı çok fazla direnemedi ve ultimatöme kabul etmek zorunda kaldı. Sonuçta Akkerman Anlaşması (7 Ekim 1826) imzalandı. Böylece George Canning'in Rusya'yı kontrol etme planları kısmen başarısız oldu. İngiltere, Rusya'nın dümen suyuna girerek gün geçtikçe Rusya'yı daha fazla destekleyen konuma sürükleniyordu. İn-

64 Cunningham, *age.*, s. 276, 282-283.

giliz politikacılar bu gelişmelere tepki gösterdi. Kısa bir süre sonra, bu protokolün İngiliz çıkarlarına ne derece uygun olduğu tartışılmaya başlandı. Petersburg Protokolünün özellikle Rusya, Osmanlı Devleti'yle savaşa girse dahi anlaşmanın devamını içeren üçüncü maddesine itirazlar vardı. En başta Kral IV. George, Ruslarla böyle bir işbirliğine sıcak bakmıyordu. Bütün bunlara rağmen, ikili ittifaka Fransa'nın katılımıyla Petersburg Protokolü, Londra Anlaşmasına (6 Temmuz 1827) dönüştürüldü. İngiltere bu anlaşmayla Rusya'nın Osmanlıyla savaşmasını engellemeyi hedeflemişti. Fransa ise Rusya ve İngiltere'yi bu şekilde kontrol altında tutmayı amaçlıyordu. Kısa süre sonra müttefikler, Londra'da aldıkları kararları Babıâli'ye bildirerek bunların derhal uygulanmasını talep ettiler. II. Mahmud, Yunan meselesinin Osmanlıların bir iç meselesi olduğunu öne sürerek teklifi reddetti.⁶⁵

II. Mahmud, İngiltere'nin Yunan meselesinde Ruslarla hareket etme amacının Rusya'yı frenlemek olduğunu tahmin ediyordu. Ancak İngiltere bu meselede bir kez Rusya'nın ortağı olmuştu. Sonraki süreçte tavırını ister istemez sertleştirmek durumunda kaldı. Avrupa elçileri (31 Ağustos 1827) yeni bir tebliğle anlaşmanın reddedilmesi halinde gerekli tedbirleri alacaklarını açıkladılar. Bu sırada II. Mahmud'un Yunanların tümünü Mı-

65 Bourne, *age.*, s. 20-22; Anderson, *age.*, s. 83-86; C. W. Crawley, *The Question of Greek Independence: A Study of British Policy in the Near East (1821-1833)*, Cambridge University Press, Londra 1930, s. 77; Engelhardt, *Tanzimat ve Türkiye*, (Çev. Ali Reşad), Kaknüs Yayınları, İstanbul 1999, s. 29; Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-2001)*, DR Yayınları, İstanbul 2008, s. 161; Ahmed Cevdet Paşa, *age.*, XII, s. 219; Tuncer, *age.*, s. 88-93. Rusya, 1821'den beri Osmanlı Devleti ile savaşmak istemekteydi. Bu dönemde Babıâli, Yunan İsyanında Rusya'nın parmağı olduğu gerekçesiyle Rusya'ya karşı anlaşmalardan doğan yükümlülükleri yerine getirmemeye, Rus gemilerin Boğazlardan geçişlerine engel olmaya başlamıştır. Hatta bu sebeple Rus Elçisi G. A. Stroganov (Temmuz 1821) İstanbul'u terk etmiştir. İngiltere ve Avusturya, 1821-1825 arasında Rusya'yı savaştan alkoymak için uğraşmıştır. İngiltere, Rus çarı savaşa girmeye karar verdiğinde, 1826 protokolüyle buna bir kez daha engel olmuştur. George Canning'ın böyle bir ittifakı kabul etmekteki asıl amacı ise Rusya'yı savaşa girmekten alkoymaktır. Alexander Bitis, "1828-1829 Türk-Rus Savaşı ve Edirne Anlaşması," (Çev. Nasuh Uslu), *Türkler*, XII, (Ed. Hasan Celal Güzel), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 703. Potyemkin'e göre George Canning, Rusya'nın Osmanlılarla savaşmasını teşvik etmekte; fakat Osmanlı Devleti'nin yıkılmasını ve Boğazların Ruslara geçmesini istemekteydi. Vlademir Potyemkin, *Uluslararası İlişkiler Tarihi*, (Çev. Atilla Tokatlı), May Yayınları, İstanbul 1977, s. 504-505. O sırada George Canning, Rusya'nın Babıâli'ye verdiği ultimatomdan sonra Yunan meselesinde saf dışı kalmak üzere olduğunu düşünmeye başlamıştır. Ayrıca M. Ali Paşa, isyanı büyük ölçüde bastırarak Mora ve Girit'e yerleşmiştir. Bu dönemde İngiliz kamuoyunda, Yunanlar lehine müthiş bir baskı mevcuttu. George Canning, 1826 protokolünü Rusların kontrolünde bir Yunan Devleti'nin kurulmasına engel olmak ve kamuoyunun baskısına yanıt vermek için kabul etmiştir. Uçarol, *age.*, s. 159.

sır'a sürmeyi planladığı haberinin yayılması müttefikleri harekete geçirdi. Müttefik donanmaları, Osmanlıları Yunanlarla savaşmaktan vazgeçirmek için harekete geçirildi. İngiliz ve Rus donanmaları, Osmanlı-Mısır donanmasını Navarin'de (20 Ekim 1827) yaktı.⁶⁶ Felaket boyutundaki bu olayın ardından II. Mahmud, Akkerman Anlaşmasını tek taraflı olarak iptal ederek yakılan Osmanlı donanmasına karşılık hem özür dilenmesini hem de tazminat ödenmesini talep etti. Avrupa devletleri, bu talebe, elçilerini İstanbul'dan geri çekerek karşılık verdiler. Önce İngiliz ve Fransız elçisi (8 Aralık 1827), ardından Rus elçisi⁶⁷ İstanbul'u terk etti.⁶⁸ Böylece Babıâli'nin üç devletle diplomatik ilişkisi kesilmiş oldu.

Bu durum Fransa ve Rusya için memnuniyet vericiydi. Ancak İngiltere ve Avusturya gelişmelerden çok da memnun değildi. Özellikle İngiltere, Osmanlı donanmasının yok edilmesinden sonra Rusya'nın Akdeniz'de kazanacağı üstünlükten rahatsızdı. Üstelik İngiltere, bu sonucu kendi donanmasıyla ortaya çıkarmıştı. Bu büyük stratejik hatanın bedelini birilerinin ödemesi gerekiyordu. George Canning'ın sebebi bilinmeyen bir şekilde intihar etmesinin arkasından kurulan (Ağustos 1827) yeni İngiliz hükümeti de Navarin Olayına bağlı sebeplerle görevden ayrılmak zorunda kaldı. Böylece dış politikada Ruslara istemeden kazandırılan ayrıcalığın bedeli, bu sonuca sebep olanlara ödettilirdi. Yeni oluşturulan hükümetin⁶⁹ lideri Dük Wellin-

66 Armaoğlu, *age.*, s. 180; Crawley, *age.*, s. 91-93; Eric Jan Zürcher, *Turkey a Modern History*, I. B. Tauris & Co. Ltd, Londra 2004, s. 34. Navarin Olayının ayrıntıları için ayrıca bkz. Ahmed Lütfi Efendi, *age.*, I, s. 62-73; Jorga, *age.*, s. 278; W. Alison Phillips, *The War of Greek Independence 1821 to 1833*, Charles Scribner's Sons, New York 1897, s. 249-267; Poole, *The Story of Turkey*, s. 346; Woodward, *age.*, s. 219. 67 Rus elçisi Yunan İsyanının başladığı 1821 yılından itibaren, Yunanlılarla ilgili isteklerinin kabul edilmemesi durumunda İstanbul'u terk edeceğine yönelik tehditlerde bulunmaya başlamıştır. Şânîzâde Mehmed Atullah Efendi, *Şânî-zâde Târîhi*, II, (Yay. haz. Ziya Yılmazzer), Çamlıca Yayınları, İstanbul 2008, s. 1283-1284.

68 Avrupa elçileri Hollanda elçisini kendilerine vekil bırakmışlardır. BOA, HAT, nr. 37670. A, 1827; BOA, HAT, nr. 21856, 18 Ocak 1828; Bayrak, *agm.*, s. 80. II. Mahmud, İngiltere ile her şeye rağmen uzlaşmak istemekteydi. Canning'e gönderdiği mesajda (20 Kasım 1727) İngiltere'nin Yunan meselesiyle ilgili baskı yapmaktan vazgeçmesi karşılığında, İngiltere için çok avantajlı bir anlaşmaya hazır olduklarını beyan etmiştir. Ancak görüşmeden bir sonuç çıkmamıştır. Elçilerin İstanbul'u terk etmesine engel olunmaya çalışılmıştır. Bu amaçla pasaportları verilmemiştir. Bunun üzerine elçiler, İstanbul'dan pasaportsuz ayrılmışlardır. Cunningham, *age.*, s. 317-318. Canning'ın İstanbul'u terk edişiyile ilgili ayrıca bkz. Poole, *Lord Stratford Canning'in*, s. 64-65.

69 Dük Wellington kabinesi, 22 Ocak 1828'de oluşturulmuştur. Matthew Shaw, *The Duke of Wellington*, The British Library, Londra 2005, s. 110.

gton da yetkisini aşarak Osmanlı donanmasını yaktığı için İngiliz donanmasının komutanı Amiral Codrington'u görevden aldı. Böylece bir bedel de Amiral Codrington ödemiş oluyordu. Parlamentodaki tepkilerse farklılık gösteriyordu. İngiltere kralı, bu olayı talihsiz bir gelişme olarak değerlendirmişti. Bazı İngiliz vekiller, Navarin'de büyük bir zafer kazanıldığını düşünürken bazıları, bu istenmeyen olay sebebiyle İngiliz çıkarlarına ağır bir darbe vurulduğunu düşünüyordu.⁷⁰ İngiliz gazetelerinde ise, Rusya'nın gerçek amacının Osmanlı Devleti'ni ele geçirmek olduğu iddiaları dile getiriliyor;⁷¹ İngiliz hükümetinin Rusya ile birlikte hareket ederek, İngiltere'nin çıkarlarına aykırı bir politika izlemesi ağır bir şekilde eleştiriliyordu.⁷²

Gerçekten de Navarin Olayı, İngiltere'nin bölgedeki çıkarları açısından önemli sonuçlar doğuracak nitelikteydi. 1807'de Rusya yüzünden Osmanlı-İngiliz ilişkilerinde yaşananlar, yine Rusya'nın İngiltere'yi kendi peşinden sürüklediği bir başka olayla 1827'de tekrar etmişti. İngilizleri Ruslardan ayrı tutan ve dost bilen II. Mahmud da bu olay karşısında büyük bir hayal kırıklığına uğradı. Üstelik İngiliz elçisinin İstanbul'u terk etmesi, önemli bir gelişmeye sebep olmuş, iki devlet arasındaki diplomatik ilişkiler kesilmişti. Tüm bunlar ikili ilişkilerde zor bir döneme girildiğini gösteriyordu.

OSMANLI-İNGİLİZ İLİŞKİLERİNDE YENİ DÖNEME DOĞRU (1828-1833)

İngiltere, Osmanlı Devleti'nin yanında yer aldığını 1791 ve 1798 yıllarında izlediği politikayla göstermişti. Ancak İngiliz hükümetlerinin devam eden dönemde izledikleri yanlış dış politika, Osmanlıların giderek İngiltere'den uzaklaşmasına sebep oldu. Buna karşılık Rusya, 1829'dan itibaren politika değiştirerek Osmanlı Devleti'yle yakınlaşma ve onu himayesine kazanma yolları aramaya başladı. Bundan sonraki yıllarda yaşanan olağanüstü gelişmeler, İngiltere'yi son dönemdeki hatalarını düzeltmek ve

70 Armaoğlu, *age.*, s. 180-181; Crawley, *age.*, s. 91-93, 100; Temperley, *age.*, s. 53; Uçarol, *age.*, s. 162; Bourne, *age.*, s. 23; John C. K. Daly, *Russian Seapower and Eastern Question (1827-1841)*, Macmillan, Londra 1991, s. 14-15. Jorga'nın bildirdiğine göre Amiral Codrington'a, gerektiği takdirde, Osmanlı donanmasına ateş etme yetkisi verilmiştir. Jorga, *age.*, s. 278. Poole, Yunan esirleri taşıyan bir Mısır gemisinin geçişine izin verdiği için Codrington'un görevden alındığı görüşündedir. Poole, *Lord Stratford Canning'in*, s. 67.

71 *The Age*, nr. 125, 07 Ekim 1827, s. 143.

72 *The Age*, nr. 135, 16 Aralık 1827, s. 220.

Osmanlılarla ilişkilerini yeniden güçlendirmek için harekete geçmeye zorlayacaktı. Bunda başarılı olup olamayacakları ise henüz belli değildi.

Rusya'nın Osmanlıları Himaye Politikası ve İngiltere

Osmanlı Devleti, yeniçeri ocağının kaldırılmasıyla (1826) ordusuz, Navarin Olayının ardından da donanmasız kalmıştı.⁷³ Rusya, son darbeyi vurmak için bundan daha uygun bir zaman bulamazdı. Gerçekten de Çar I. Nikola bu fırsatı kaçırmadı.⁷⁴ Akkerman Anlaşmasının tek taraflı iptalini, II. Mahmud'un yayınladığı beyannameyi⁷⁵ ve Boğazların kapatılmasını gerekçe göstererek (Nisan 1828) Osmanlı Devleti'ne karşı savaş açtı. Avrupa devletlerine de savaşın Londra Anlaşmasının şartlarını kabul ettirmek amacıyla ilan edildiğini bildirdi. Onları endişelendirmemek için toprak işgali yapılmayacağına dair söz de verdi. Bunun üzerine İngiltere ciddi bir tepki göstermedi. Başbakan Dük Wellington ve Dışişleri Bakanı Earl Aberdeen, Rusya'yı engellemek için somut bir adım atmadı. Bu durumda II. Mahmud, Rusya'ya savaş ilan (20 Mayıs 1828) etti.⁷⁶

Osmanlı-Rus Savaşının başlamasından sonra İngiliz Parlamentosu, 1791'de yaşananlara benzer tartışmalara sahne oldu. O zamanlar Fox ve Burke'un yaptığı gibi Lord Holland ve bazı İngiliz politikacılar, Türklerin Avrupa'dan atılması fikrini destekliyorlardı. Özellikle Lord Holland, Türk karşıtı

73 Yeniçeri ocağının kaldırılışıyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Nuri Paşa, *age.*, IV, s. 253-256.

74 İnalçık, "Türkiye ve Avrupa," s. 202.

75 II. Mahmud, Osmanlı halkını din ve devlet adına silahlanmaya çağıran bir ferman hazırlatarak fermanı valilere göndermiştir. Burada, Akkerman Anlaşmasının düşmana karşı vakit kazanmak için yapıldığı belirtilmektedir. John Reid, *Turkey and Turks: Being the Present State of Ottoman Empire*, Robert Tyas, Londra 1840, s. 29-30; Sertoğlu, *age.*, V, s. 2908. Anlaşmanın vakit kazanmak için yapıldığı ifadesi, Ruslara Osmanlılara karşı savaş açmak için meşru bir gerekçe vermiştir.

76 Muriel E. Chamberlain, *Lord Aberdeen: A Political Biography*, Longman Press, Londra 1983, s. 205-206; John Hall, *England and the Orleans Monarchy*, Smith Elder&Co., Londra 1912, s. 147; Anderson, *age.*, s. 86-87; Bayrak, *age.*, s. 82; Virginia H. Aksan, *Kuşatılmış Bir İmparatorluk Osmanlı Harpleri (1700-1870)*, (Çev. Gül Çağalı Güven), İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010, s. 316-317; Temperley, *age.*, s. 54. I. Nikola'nın Osmanlı Devleti'ne savaş ilanı ve bunun sebepleriyle ilgili yayınladığı manifesto için bkz. *Cobbett's Weekly Political Register*, nr. 20, 17 Mayıs 1828; *The Hull Packet and Humber Mercury*, nr. 2270, 20 Mayıs 1828. Osmanlı yöneticileri arasında Rusya ile savaşılıp savaşılmaması konusunda bir fikir birliği mevcut değildi. Savaş karşıtlarının başında Haremeyn Müfettişi Keçecizâde İzzet Molla vardı. İzzet Molla, Rusya ile neden savaşılmaması gerektiğiyle ilgili bir lâyiha hazırlamıştı. Ancak Per-tev Paşa ve Akif Paşa, buna karşı bir reddiye yazarak II. Mahmud'u savaşa ikna etmiştir. Ahmet Lütfi Efendi, *Vak'ânü'ss Ahmet Lütfî Efendi Tarihi*, I, (Yeni yazıya aktaran. Ahmet Hezarfen), YKY, İstanbul 1999, s. 214-218, 292-293; Bitis, *age.*, s. 707.

bir hareketin oluşması için yoğun faaliyetlerde bulunuyordu. Buna karşılık Dük Wellington, savaşın ortaya çıkardığı gelişmelerin İngiliz çıkarlarına verdiği zararı görerek Osmanlı Devleti'nin bütünlüğünü korumaya yönelik bir politika izlemeye başlamıştı. Earl Aberdeen, Avrupa güçler dengesini korumak için Osmanlıların varlığına ve potansiyeline ihtiyaç olduğunu açıklamıştı. Buna rağmen İngiliz hükümeti, Osmanlıları korumak için Rusya ile savaşacak kadar ileri gitme niyetinde değildi. Özellikle muhalif parlamenterlerden Robert Peel ve Lord Palmerston, Rusya ile savaşılması düşüncesi karşısında yer alıyordu.⁷⁷ Dük Wellington ise Rusya'ya karşı direnmeleri konusunda Osmanlıları cesaretlendiriyor; fakat bu konuda herhangi bir yardım vaadinde de bulunmuyordu.⁷⁸ İngiltere'nin bu dönemdeki Osmanlı politikası, uluslararası arenada Osmanlı Devleti'nin bağımsızlığının ve bütünlüğünün korunması gerektiğini dile getirmek; ancak fiili bir adım atmaya gerektirecek kadar meseleye dahil olmamaktı. Bu dönemde İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ne en somut yardımı, Rusya'nın bütün ısrarlarına rağmen savaşa katılmaması oldu.

II. Mahmud, Yunan meselesinde Rusya ile ortak hareket ettikleri için İngiltere'ye ve Fransa'ya tepkiliydi. Ne var ki Rusya'ya karşı tamamen yalnız kalmamak için bu devletlerle ilişkileri tamamen koparmayı da göze alamıyordu. İstanbul'u terk eden İngiliz ve Fransız elçilerinin geri gelmelerini bu sebeple talep etti. Bu gelişme üzerine İngiltere Robert Gordon'u; Fransa ise Charles Guilleminot'u (20 Haziran 1828) elçi gönderdi. İngiltere ve Fransa'nın amacı, bu fırsatı değerlendirerek Yunan meselesindeki isteklerini Babıâli'ye kabul ettirmektir. Bu iki elçiye İstanbul'a gelişleri esnasında gösterilen sıra dışı saygı gösterisi, Osmanlı tarafının anlaşmaya çok istekli olduğunun açık bir ifadesiydi.⁷⁹ Çar I. Nikola ise, üstün durumdayken avantajlı bir barış anlaşması yapmak istiyordu. Bu amaçla, Prusya kralıyla yaptığı görüşmede, Prusyalı General von Müffling'i Rusya lehine kulis de yapması şartıyla İstanbul'a elçi olarak göndermeyi kararlaştırdılar.

77 Temperley, *age.*, s. 54-55.

78 L. Carl Brown, *International Politics and the Middle East*, L. B. Tauris&C. L., Londra 1984, s. 55.

79 Ahmet Lütfi Efendi, *age.*, II, s. 322-323. Elçilerin İstanbul'a dönmesi üzerine Hollanda elçisinin bir süre dir yürüttüğü vekillik de bitmiştir. BOA, HAT, nr. 47570, 09 Haziran 1829. İngiltere'nin ve Fransa'nın, Osmanlı-Rus Savaşına bir son vermek amacıyla harekete geçmesiyle ilgili ve elçilerin İstanbul'a dönüşüyle ilgili ayrıca bkz. *Bell's Life in London and Sporting Chronicle*, nr. 321, 20 Nisan 1828; *Bell's Life in London and Sporting Chronicle*, nr. 370, 05 Nisan 1829.

Bu sırada, Londra Anlaşmasının şartlarını kabul ettirerek istediklerini alan İngiltere ve Fransa, Rusya'yı barışa zorlamak için Osmanlılara yardıma hazır olduklarını göstermek amacıyla donanmalarını Çanakkale Boğazı önüne sevk etmişlerdi.⁸⁰

Avrupa devletleri, ancak Rus birliklerinin Edirne'ye kadar gelerek İstanbul'u tehdit etmeye başlamasıyla harekete geçebilmişti. Aslında işlerin bu aşamaya gelmesinde, özellikle İngiltere'nin izlediği hatalı politikanın büyük bir payı vardı. Bu politika sebebiyle Rusya, Osmanlı topraklarını işgal etmiş, Rus nüfuzu Yunanistan'a hâkim olmuş, dahası İngiltere kontrolündeki Yedi Adalar bile tehlike altına girmişti. Bu sırada İngiliz Elçisi Gordon, Türklerin İstanbul'u Ruslara karşı savunma umutlarının tükendiğine dair Londra'ya raporlar göndermekteydi. Bunun üzerine İngiliz Hükümeti, Rusların İstanbul'u ve Boğazları işgalini engellemek için tedbirler almaya karar verdi. Hatta İngiliz donanmasının İstanbul'daki İngiliz vatandaşlarını ve bunların mallarını koruma bahanesiyle Çanakkale Boğazı'ndan zorla geçirilmesi bile düşünüldü. Fakat İngiliz Dışişleri Bakanı Aberdeen, böyle bir girişim için Akdeniz'deki İngiliz donanmasının yetersiz olduğunu düşündüğünden bu plandan vazgeçildi.⁸¹

Bu sırada Osmanlı ve Rus temsilcileri Edirne'de bir müddettir devam eden barış görüşmelerini sonuçlandırdı. Edirne Anlaşmasıyla (14 Eylül 1829) Osmanlı-Rus Savaşı bitirildi. Avrupa devletlerinin Rusya'nın İstanbul'u işgal edeceğine dair kaygılarının da yersiz olduğu ortaya çıktı. Edirne Anlaşmasıyla bir süredir yaşanan olayların temel sebebi olan Yunan meselesi çözülüyor ve bağımsız bir Yunan Devleti'nin kurulması kararlaştırılıyor.

80 Jorga, *age.*, s. 289-293; Crawley, *age.*, s. 161. Müffling, İstanbul'la ulaştıktan kısa bir süre sonra, barış görüşmelerinin yürütüldüğü Edirne'ye gitmiştir. Burada Osmanlı ve Rus murahhaslarıyla görüşerek barışın sağlanması için çalışmıştır. Ahmed Lütfi Efendi, *age.*, II, s. 394.

81 Chamberlain, *age.*, s. 216-219; Crawley, *age.*, s. 164. İngiliz hükümetinin Rus güdümüne girerek izlediği yanlış politika, İngiliz gazetelerinde de ağır bir şekilde eleştirilmiştir. Bunlardan birinde yer alan yazıda, Navarin Olayında İngiltere'nin Rusya'ya ortak olması ve İngiliz hükümetinin Osmanlı-Rus Savaşında izlediği pasif politika sebebiyle Rusya'nın büyük avantajlar elde ettiği, bunun sonucunda Doğuda İngiliz nüfuzunun azaldığı ve Rusya'nın güçlendiği dile getirilmiştir. *Bell's Life in London and Sporting Chronicle*, nr. 395, 27 Eylül 1829. Aynı gazete İngiliz hükümetini, Edirne Anlaşması imzalandıktan sonra II. Mahmud'u korumak adına hiçbir şey yapmamakla ve bunun yerine Osmanlı donanmasını yakmayı tercih etmekle de suçlamıştır. *Bell's Life in London and Sporting Chronicle*, nr. 398, 18 Ekim 1829.

tırlıyordu. Boğazlar da bütün ülkelerin ticaret gemilerine açık hale getiriliyordu. Rusya'nın işgal ettiği Osmanlı toprakları, ağır bir savaş tazminatı ödenmesi karşılığında iade edilecekti.⁸² Edirne Anlaşması ile Rusya, Doğu Akdeniz ve İstanbul'da nüfuzunu artırmış oluyordu.

Böyle bir sonucun ortaya çıkmasında İngiltere'nin izlediği hatalı dış politikanın büyük payı vardı. Bunu bilen İngiliz politikacılar, anlaşmaya karşı ağır eleştiriler getirdiler. Başbakan Dük Wellington, Dışişleri Bakanı Earl Aberdeen'e (4 Ekim 1829) Osmanlı Devleti'nin ani çöküşünden daha kötü hiçbir şeyin yaşanamayacağını söyledi. Hatta anlaşma sonrası hazırladığı bir memorandumda, Edirne Anlaşmasını Osmanlıların bağımsızlığı için ölümcül darbe olarak nitelendirdi. Ona göre, böyle bir anlaşma imzalamak yerine Rusya'nın İstanbul'u işgal etmesi ve Osmanlı Devleti'nin çökmesi belki bundan daha iyi olacaktı. Dük Wellington, bunları söylemekle yetinmiyor, Avrupa devletlerinin de bu anlaşmaya itiraz etmelerini istiyordu. Earl Aberdeen ise meseleye Dük Wellington'dan daha soğukkanlı yaklaşıyordu. Earl Aberdeen'e göre Osmanlı Devleti'nin çöküşünü engellemek mümkün değildi; ancak bu ertelenebilirdi. Gordon'a gönderdiği talimatta (10 Kasım 1829), Rus nüfuzu altındaki İstanbul'u düşünerek İngiltere'nin Osmanlı dış politikasını yeniden düzenlemesi gerektiğine inandığını açıkladı. Çünkü ona göre İstanbul'da bir ayaklanma olabilir; Avusturya ile Rusya, Polonya'da olduğu gibi Osmanlı topraklarını paylaşmaya karar verebilirlerdi. Bu yüzden de Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü korumaya Avrupa devletlerinin ikna edilmesi gerekiyordu.⁸³

82 Uçarol, *age.*, s. 166-167; Armaoğlu, *age.*, s. 183-184; Anderson, *age.*, s. 91; Potyemkin, *age.*, s. 510-512; Tuncer, *age.*, s. 100-104. Rusya, ticaret gemileri için elde ettiği serbest geçiş hakkıyla ileride ticaret gemisi adı altında, Boğaz'a savaş gemileri sokma kapısını açmıştır. Buxton, *age.*, s. 50, 53. Edirne Anlaşmasının tam metni için bkz. Reşat Ekrem Koçu, *Osmanlı Muahedeleri ve Kapitülasyonlar (1300-1920)*, Türkiye Matbaası, İstanbul 1934, s. 148-152. Tazminat olarak Rusya'ya, toplam 11,5 milyon Macar altını ödemesi hükmü anlaşmada yer almaktadır. Rusya'nın böyle ağır bir tazminat talep etmesinin en önemli sebeplerinden biri, Osmanlı Devleti'ni mali açıdan çöküşe sürükleyebilmezdir. Besim Özcan, "1828-29 Osmanlı-Rus Harbi'nde Erzurum Eyaleti'nden Rusya'ya Göçürülen Ermenilerin Geri Dönüşlerini Sağlama Faaliyetleri," *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 46, Erzurum 2011, s. 196.

83 Chamberlain, *age.*, s. 220-221; Phillips, *age.*, s. 329; Anderson, *age.*, s. 93; Bailey, *age.*, s. 130. David Urquhart, 1854'te Newcastle Komitesine verdiği bir cevapta, İngiltere'nin Navarin'de Osmanlı donanmasını yakarak, Edirne Anlaşmasının imzalanmasına giden süreci başlattığını ifade etmiştir. David Urquhart, *Limitations of the Supply of Grain by the Past Action of British Diplomacy*, Foreign and Commonwealth Office Collection, Londra 1855, s. 5.

Edirne Anlaşması görüşmeleri sürerken İngiliz politikacılarıdaki genel kanı, Rusya'nın Osmanlı Devleti'ni yıkmak amacıyla olduğu yönündeydi.⁸⁴ Ancak Koçubey'in⁸⁵ ortaya attığı görüşler, Rusya'nın geleneksel Osmanlı politikasını kökten değiştirmişti. Anlaşmadan hemen önce, I. Nikola'nın emriyle Rusya'nın yeni Osmanlı dış politikasının belirlenmesi için Koçubey başkanlığında Rusya Doğu İşleri Gizli Meclisi'nde toplantılar yapılmıştı. Bu meclisin toplantılarında Koçubey'in uzun zamandır savunduğu fikirleri, devlet politikası olarak kabul edilmişti. Koçubey'e göre, zayıf durumdaki Türkler, Rusya'nın düşmanlarına karşı Boğazları korumaktaydı. Bu görevi üstlenen Osmanlı Devleti'ni ayakta tutmanın avantajı onun yıkılmasının sağlayacaklarından çok daha fazla olacaktı.⁸⁶ Rusya, Edirne Anlaşması görüşmelerini bu çerçevede sürdürmüştü. Tek başına Osmanlı topraklarını ele geçirmeye çalışması halinde büyük bir Avrupa savaşının çıkacağını bilen I. Nikola, Koçubey'in başkanlığını yaptığı ve yönlendirdiği meclisin kararlarını uygulamayı kabul etmişti.⁸⁷ Mecliste geleneksel Rus dış politikasında söz konusu değişim öngörülmüştü; ancak alternatif olarak ikinci bir plan da önerilmişti. Bu plana göre, Edirne'de barış sağlanamadığı takdirde Petersburg'da Avrupa devletlerinin katılacağı bir konferans toplanacaktı. Ayrıca Rusya'nın diğer devletlere karşı elini güçlü tutabilmek için İstanbul'un ve Boğazların işgal edilmesine dair görüşlere de hazırlanan raporda yer verilmişti.⁸⁸ Bu bilgiler, Osmanlı Devle-

84 Temperley, *age.*, s. 58.

85 Daha önce İstanbul'da elçilik yapan (1792-1798) Koçubey, Osmanlı Devleti ile ilgili 1802 yılında hazırladığı bir raporla 1829'da benimsenen yeni politikanın temellerini atmıştır. I. Nikola, iktidara geldikten sonra Koçubey'in bu fikrini desteklemiştir. S. F. Üreşkova, "Rusya ve Osmanlı İmparatorluğu Arasındaki Savaşlar: Sebepleri ve Kimi Tarihi Sonuçları," *Dünden Bugüne Türkiye ve Rusya*, (Der. Gülten Kazgan-Natalya Ülçenko), (Çev. Hakan Aksay), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2003, s. 26; Cemal Tukin, *Boğazlar Meselesi*, Pan Yayınları, İstanbul 1999, s. 132-133. Ayrıca bkz. Phillipson, *age.*, s. 34; Bitis, *age.*, s. 26-28.

86 Goryanov, *age.*, s. 79-80; A. Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990, s. 58; Tukin, *age.*, s. 170-171; Palmer, *age.*, s. 110. Çalışmalar sırasında, Nesselrode'un Osmanlılar için hazırladığı bir memorandum da okunmuştur. Nesselrode'un memorandumu ve komisyon üyeleriyle ilgili ayrıca bkz. Robert J. Kerner, "Russia's New Policy in the Near East after the Peace of Adrianople; Including the Text of the Protocol of 16 September 1829," *Cambridge Historical Journal*, V/3, Cambridge 1937, s. 280-281.

87 G. H. Bolsover, "I. Nikola ve Türkiye'nin Paylaşılması Meselesi," (Çev. Yuluğ Tekin Kurat), *DTCFD*, XXIII/3-4, Ankara 1965, s. 207; Anderson, *age.*, s. 89.

88 Bitis, *age.*, s. 715. Bitis'in öne sürdüğü, Edirne'de anlaşma sağlanamaması durumunda İstanbul

ti'nin akıbetine yönelik Avrupalı politikacıların kaygılarının yersiz olmadığını göstermekteydi.

İngiliz politikacılar, Edirne'de barış anlaşması görüşmeleri sürerken Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne ağır şartlar kabul ettirebilecekleri konusunda ciddi bir endişe duymuş ve İngiliz hükümetine Rusya'ya karşı izlediği pasif politikayı değiştirmesi için baskı yapmışlardı. Bu baskı belli ölçüde etkili olmakla birlikte, İngiltere'nin Osmanlı politikasında somut bir adım atılmasını sağlayamadı. Osmanlı'nın durumu, savaşın sona ermesinin ardından İngiltere'nin diğer uluslararası meseleleri ve iç sorunları arasında unutulup gitti. IV. George'un (26 Haziran 1830) ölümü ve IV. William'ın tahta geçişiyle, İngiltere'de uzun süredir yönetimde olan Muhafazakâr Partinin yerine liberaller iktidara geldi. Lord Grey yeni hükümetin başbakanı oldu. Kısa süre sonra ülkede yoğun bir reform tartışması başladı. Aynı tarihte Fransa'da patlak veren (Temmuz 1830) ayaklanmalar, bir ay içinde Belçika'ya da yayıldı. Bir yıl sonra Hollanda'nın Brüksel'i işgal etmesiyle başlayan sürece, 1830 İhtilalinin Portekiz ve İspanya'ya da sıçramasıyla İngiltere, yeni müttefiki Fransa ile müdahil oldu.⁸⁹ Bütün bu gelişmeler arasında İngiliz hükümeti ve basını Osmanlı meselelerine karşı gün geçtikçe daha duyarsız hale geldi.⁹⁰ Böylece Dük Wellington ve Aberdeen'in dile getirdikleri fikirler göz ardı edildi ve İngiliz politikasında köklü bir değişiklik olmadı. Osmanlı, kaderiyle baş başa bırakıldı.

Son dönemde meydana gelen olaylar, ihtilal savaşları ardından Viyana Kongresinde (1815) kurulan dengenin bozulmasına ve Avrupa'da bir kez daha kutuplaşmaların belirmesine sebep oldu. Özellikle 1830 İhtilalinden sonra Louis Philippe'in Fransa kralı olması, Avrupa'daki dengeleri değiştirdi. Fransa, Rusya'dan uzaklaşarak İngiltere ile müttefik oldu. Gittikçe

ve Boğazların işgal edilmesine yönelik bir komisyon kararının var olduğuna dair bir bilgiye, diğer kaynaklarda rastlanılmamıştır. Kerner bundan farklı olarak, gelecekte Osmanlı Devleti'nin yıkılmasının kaçınılmaz olması durumunda uluslararası bir konferansta konu ele alınana kadar, İstanbul ve Boğazların işgal edilmesine karar verildiğini bildirmektedir. Krş. Kerner, *agm.*, s. 285.

89 Muriel, *age.*, s. 45–50; Bitis, *agm.*, s. 717; Armaoğlu, *age.*, s. 128–129.

90 Allan Cunningham, *Eastern Questions in the Nineteenth Century*, II, Frank Cass Press & Co. Ltd., s. 26. Başbakan Lord Grey'in o sırada parlamentoya sunduğu yeni seçim kanunu tasarısı sebebiyle İngiltere'de büyük karışıklıklar çıkmıştır. Armaoğlu, *age.*, s. 129.

yalnızlaşan Rusya da Avusturya ve Prusya'ya yöneldi.⁹¹ 1829'da İngiltere'yi aldatan Rusya, bundan sonraki süreçte Belçika, Polonya, İspanya ve Portekiz'de yaşanan olayların hepsinde İngiltere'nin karşısında yer aldı.⁹² Bu esnada İngiliz hükümeti de Rusya'nın hareketlerini endişeyle izlemekteydi. İngilizler arasında da hızla *Rusyafobi* ortaya çıkmaya başladı.⁹³

Rusya'nın Osmanlı toprakları üzerindeki emelleri konusunda beliren şüphe, bundan sonraki günlerde daha da kuvvetlendi. Osmanlı Devleti yeniden ve çok daha güçlü bir şekilde İngiliz diplomasisinin gündemine oturdu. Buna, Mısır Valisi M. Ali Paşa'nın isyan etmesi de önemli ölçüde katkıda bulundu. Böylece, Mısır meselesi Doğuda yeni bir sorun olarak kendini göstermeye başladı.

Mısır Meselesi ve İngiltere'nin Osmanlı Politikası

Yunan İsyanı, yeniçeri ocağının kaldırılması, Navarin Olayı, Rus yenilgisi, Cezayir'in işgali gibi olaylarla Osmanlı Devleti her geçen gün güç kaybederken, Mısır Valisi M. Ali Paşa kendisini daha da güçlendirdi.⁹⁴ M. Ali Paşa gerek Yunan İsyanındaki gelişmeleri, gerekse Akka Valisi Abdullah Paşa ile aralarında çıkan anlaşmazlığı bahane ederek 1831'in son aylarında isyan etti. M. Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa, Suriye üzerine yürüyerek Gazze, Kudüs, Yafa ve Akka'yı ele geçirdi. Kısa bir süre sonra da Osmanlı ordusunu Beylan'da (29 Temmuz 1832) yenilgiye uğrattı. Bunun üzerine II. Mahmud, M. Ali Paşa'yı asi ilan etti.⁹⁵ Mısır güçlerinin hızla Anadolu'nun

91 Potyemkin, *age.*, s. 513-516; Armaoğlu, *age.*, s. 117. George Canning, Viyana Kongresinde Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün garanti altına alınmasını istemiş; ancak bu fikir diğer Avrupa devletlerince kabul görmemiştir. İnalçık, "Türkiye ve Avrupa," s. 202.

92 Margaret Lamb, "Writing up the Eastern Question in 1835-1836," *The International History Review*, XV/2, Oxfordshire 1993, s. 240.

93 Margaret Lamb, "The Making of a Russophobe: David Urquhart: The Formative Years, 1825-1835," *The International History Review*, III/3, Oxfordshire 1981, s. 331-332.

94 Altundağ, *age.*, s. 46, 51; Shaw, *age.*, s. 621.

95 Uçarol, *age.*, s. 190; M. Hanefi Kutluoğlu, "Mehmet Ali Paşa'nın Suriye Seferi Öncesi Bu Bölgeye Yönelik Politikası ve Seferin Geri Plânını Oluşturan Unsurlar," *Tarih Enstitüsü Dergisi (M. Münir Aktepe'ye Armağan)*, İÜEF Yayınları, 15, İstanbul 1997, s. 472-475; Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu*, s. 62; A. J. Grant-Harold Temperley, *Europe in the Nineteenth and Twentieth Centuries (1789-1939)*, Longmans, Londra 1947, s. 261; Hüner Tuncer, *Osmanlı Devleti ve Büyük Güçler (1815-1878)*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2009, s. 46-47; Andrew McGregor, *A Military History of Modern Egypt: from the Ottoman Conquest to the Ramadan War*, Praeger Security International, Connecticut 2006, s. 106-107. Mısır meselesinin başlaması ve gelişmesiyle ilgili geniş bilgi için bkz. Hammer, *age.*, s.360 vd.; Tukin, *age.*, s. 177-223.

içlerine doğru ilerlemesi, isyanın boyutunu kısa süre içinde değiştirdi. Bunun üzerine Avrupa'nın dikkati tekrar Doğuya, Doğu Sorununa yöneldi.

M. Ali Paşa'nın isyanı İngiltere'de ilk kez duyulduğunda, bu olayın Osmanlı Devleti'nin bütünlüğünü tehdit edebilecek büyüklükte bir soruna dönüşebileceği hiç düşünülmemişti. II. Mahmud'un, daha önce başkaldıran diğer Osmanlı valileri gibi M. Ali Paşa'yı da alt edeceği beklenmişti. Ancak isyanın giderek büyümesi İngiliz hükümetini kaygılandırmaya başladı.⁹⁶ Bu sırada İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Palmerston, İstanbul'da elçi olarak bulunan Stratford Canning aracılığıyla isyan hakkındaki gelişmeleri yakından izliyordu.

Stratford Canning, isyan başladıktan hemen sonra (28 Ocak 1832) İstanbul'a gelmişti. Zor bir işle, müttefiklerin yeni kurulan Yunan Devleti'nin sınırlarıyla ilgili isteklerini Osmanlı Devleti'ne kabul ettirmekle görevlendirilmişti. II. Mahmud, İngiliz elçisinin geliş amacını bilmekle beraber, M. Ali Paşa'ya karşı İngiltere ile ittifak yapabilmeyi umduğu için Canning'e olağan dışı bir yakınlık gösteriyordu.⁹⁷ Aslında Lord Palmerston, M. Ali Paşa'ya karşı Osmanlı Devleti'ne yardım sözü vermemesi için Canning'i daha önceden uyarılmıştı. Bununla birlikte, onun bu meseleyi İngiliz isteklerini elde etmek için koz olarak kullanmasına ses çıkarmadı.⁹⁸ Gerçekten de Canning, Yunan sınır anlaşmasını II. Mahmud'a imzalatırken, Mısır valisine karşı yardım hususunu kendi ifadesiyle bir "yem"⁹⁹ olarak kullandı. Ancak bir süre sonra, boyutları giderek artan Mısır meselesinin sıradan bir olay olmadığını ve bu meselede Osmanlılara yardım edilmesinin İngiliz çıkarlarıyla doğrudan bağlantılı olduğunu anlamaya başladı. Bu sebeple görevi dışına çıkararak M. Ali Paşa'ya karşı İngiltere ile yardıma dayalı bir ittifak anlaşması yapılması için girişimde bulunmaları hususunda Babiâli'yi uyardı. Hatta böyle bir anlaşmanın mümkün olduğuna dair güçlü imalarda da bulundu. Bunun üzerine II. Mahmud, İstanbul'dan ayrılmadan Canning'le

96 Karal, *Osmanlı Tarihi*, V, s. 133.

97 Canning'in gelişi Ramazan ayına rastladığı için, kabul töreninin bayram sonrasına kalacağı kendisine bildirilmiştir. Ancak o, "hayırlı bir iş" için geldiğini öne sürerek bir an önce kabulünü istemiştir. II. Mahmud, İngiliz elçisinin bu sözlerle İngiltere'nin menfaatlerini kastettiğini belirterek arzusunun gerçekleştirilmesini talep etmiştir. BOA, HAT, nr. 46517.

98 PP/GC/CA/253, Palmerston'dan Canning'e, 20 Şubat 1832.

99 PP/GC/CA/101, Canning'ten Palmerston'a, 28 Mart 1832.

yaptığı özel görüşmede, Mısır valisine karşı İngiltere'nin yardımını sağlamasını ondan istedi. Bunun karşılığında da İngiltere'ye çeşitli alanlarda önemli avantajlar sağlamayı teklif etti. Canning, İngiltere'ye döndüğünde elinden geleni yapma sözü verdi. Ayrıca onun önerisiyle Namık Paşa ve Mavroyani, Mısır valisine karşı İngiltere ile bir anlaşma yapmak amacıyla Londra'ya gönderildi.¹⁰⁰

Kısa süre içinde Londra'ya ulaşan Namık Paşa ve Mavroyani, İngiliz hükümeti nezdinde birçok girişimde bulunmalarına rağmen yardım talebini kabul ettiremediler. Bunun çeşitli sebepleri vardı: İlk sorun, Başbakan Lord Grey başta olmak üzere çoğu kabine üyesinin, Osmanlı Devleti'nin çöküşünün kaçınılmaz olduğuna inanmalarından kaynaklanıyordu. Üstelik İngiliz bakanlar arasında M. Ali Paşa'yı destekleyenler de vardı. Bunlara göre, Batı medeniyetinin kabulünde ve reformlar hususunda M. Ali Paşa, II. Mahmud'a göre daha başarılı olacaktı. Lord Palmerston, Başbakan Lord Grey'e, II. Mahmud'un desteklenmesini önerdiğinde Lord Grey "İtiraf etmeliyim, M. Ali'yi destekleme ve onunla iyi ilişki içinde olma eğilimindeyim."¹⁰¹ şeklinde cevap vermişti. Kısacası Londra'daki hava hiç de Osmanlı lehine değildi. Diğer taraftan, İngiltere'nin içinde bulunduğu şartlar da yardım isteğinin kabul edilmesini zorlaştırmaktaydı. Kısa bir süre önce genel seçimler yapılmış, Muhafazakâr Parti seçimi kaybetmiş, Liberal Parti çoğunluğu elde etmişti. Fakat diğer gruplar da parlamentoda önemli sayıda koltuk kazanmıştı. Liberal Partinin kurduğu İngiliz hükümeti Osmanlılara yardım edilmesini gündeme getirdiği takdirde, Muhafazakâr Partideki Osmanlı karşıtlarının da oylarıyla, çoğunluğun buna ret cevabı vermesi kesin görünüyordu. Aynı günlerde parlamento reformu konusundaki tartışmalar da yoğun bir şekilde devam etmekteydi. İngiliz donanması bir taraftan hâlâ Belçika ve İspanya meseleleriyle de uğraşıyordu. Bu nedenle Akdeniz'e M. Ali Paşa'yı durduracak büyüklükte bir donanmanın gönderilmesi de mümkün değildi. Ayrıca Osmanlılara yardım sadece siyasi değil, ekonomik boyutu da olan bir meseleydi. Doğu Akdeniz'e gönderilecek bir deniz gücü ve muhtemel bir çatışma için önemli

100 Cunningham, *Eastern Questions*, s. 36, 41-50, 56; Crawley, *age.*, s. 212; Webster, *age.*, s. 279-280; Ingram, *age.*, s. 226.

101 E. A. Smith, *Lord Grey (1764-1845)*, Oxford University Press, Oxford 1990, s. 286.

miktarda para harcanması gerekecekti. Oysa İngiliz hükümetinin elinde belediye reform projesi, kilise harcamaları ve o sırada birçok kişinin ölümüne yol açan kolera salgınına karşı alınması gereken tedbirler için kısıtlı bir bütçe vardı. İngiliz hükümetinin önceliği, II. Mahmud'a yardımdan ziyade İngiltere'nin ihtiyaçlarıydı.¹⁰² Kısacası, İngiltere'nin o tarihte Osmanlıya yardım etmemesi için birçok gerekçesi vardı.

Bu sırada Mısır meselesi gittikçe büyüyor, Avrupa'nın ilgisi ister istemez Doğuya yoğunlaşıyordu. İbrahim Paşa, Konya'da Osmanlı kuvvetlerini yenerek (Aralık 1832) sadrazamı esir aldığında Osmanlı Devleti'nin bütünlüğünün tehdit altında olduğu Avrupa devletlerince açıkça görüldü. Kısa sürede Kayseri'den Konya'ya kadar bütün şehirler İbrahim Paşa'nın eline geçti. Anadolu'da birçok şehir, M. Ali Paşa'ya itaat edeceklerini bildiriyordu. İbrahim Paşa, Anadolu'dan topladığı güçlerle ordusundaki asker sayısını 200.000'e çıkardı. Hatta İstanbul'a gidip II. Mahmud'u tahtan indirmek için M. Ali Paşa'dan (28 Ocak 1833) izin istedi.¹⁰³

O dönemde, Mısır ordusunu İstanbul'a gelmeden durdurabilecek herhangi bir Osmanlı ordusu yoktu. Bu yüzden İbrahim Paşa, padişah için Edirne'ye ulaşan Ruslardan daha tehlikeliydi.¹⁰⁴ II. Mahmud, Rusya dahil, herhangi bir yerden gelecek yardım teklifine açtı.

Rus Çarı I. Nikola, bir süre İngiltere ve Fransa'nın müdahale etmesini bekledi; ancak onların harekete geçmediğini görünce, İstanbul'daki elçisi Bouteneff aracılığıyla yardım teklifini Babıâli'ye bildirdi.¹⁰⁵ II. Mah-

102 Cunningham, *Eastern Questions*, s. 65-66; Rodkey, *age.*, s. 14-15; R. B. Mowat, "The Near East and France," *Cambridge History of British Foreign Policy (1783-1919)*, II, (Ed. A. W. Ward-G. P. Gooch), Cambridge University Press, Londra 1923, s. 164; Webster, *age.*, s. 273, 279-283; Crawley, *age.*, s. 212. Namık Paşa ve Mavroyani'nin Londra'ya gönderilmesi ve buradaki faaliyetleriyle ilgili bkz. Tukin, *age.*, s. 177-181; Şahabeddin Akalın, "Mehmed Namık Paşa," *Tarih Dergisi*, IV/7, İÜEF Yayınları, İstanbul 1953, s. 131-134; Ahmet Dönmez, *Karşılıklı Diplomasiye Geçiş Sürecinde Osmanlı Daimi Elçiliklerinin Avrupa'da Yeniden Tesisi (1832-1841)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2006, s. 49-53.

103 Altundağ, *age.*, s. 64-69, 75-77; McGregor, *age.*, s. 107-108.

104 Spencer Walpole, *A History of England*, IV, Longmans-Green and Co., Londra 1912, s. 280-281.

105 Altundağ, *age.*, s. 96; Anderson, *age.*, s. 98; Ingram, *age.*, s. 235. I. Nikola'yı, Osmanlı Devleti üzerinde kazanmayı hesapladığı nüfuz dışında, Mısır meselesine müdahaleye iten iki önemli sebep vardır: Birincisi Fransa'nın desteklediği M. Ali Paşa'nın padişahla girdiği mücadeleyi kazanma olasılığının yüksek olmasıdır. Bu takdirde Anadolu'yu da ele geçirebilecek ve güçlü bir Arap krallığı kuracaktı ki bu Rusya'nın çıkarlarına aykırıydı. İkinci sebepten dolayı İbrahim Paşa'nın padişaha karşı zafer kazandığı takdirde Ruslara karşı savaş açacağı ve Edirne Anlaşmasını iptal edeceğine dair Anadolu'daki destekçilerine

rud, önce I. Nikola'nın teklifini geri çevirdi.¹⁰⁶ Bunun üzerine Boute-
neff'ten daha yetenekli biri, General Muriyef özel elçilikle İstanbul'a gön-
derildi.¹⁰⁷ Muriyef, Çar'ın yardım teklifini yineledi. O sırada II. Mahmud,
istediği yardım için Londra'dan gelecek resmi yanıtı bekliyordu. Bu yüz-
den Rusların teklifine kesin cevap verilmedi. Bir hafta sonra İngiltere'den
olumlu yanıt gelmeyeceği kesinleştiğinde¹⁰⁸ devlet adamlarıyla bir toplantı
(2 Ocak 1833) yapıldı.¹⁰⁹ Burada, Rus Elçisi Muriyef¹¹⁰ ve H. Rıfat Paşa'nın
savaşı bitirmek için görüşmeler yapmak üzere Mehmet Ali Paşa'ya gönde-
rilmesine karar verildi.¹¹¹

Doğuda bu gelişmeler yaşanırken İngiliz hükümeti, Mısır mesele-
si konusunda nasıl bir politika izleyeceğine henüz karar verebilmiş değil-
di.¹¹² Bir süre İngiltere'nin vereceği kararı bekleyen Fransa ise, Mehmet
Ali Paşa'nın Osmanlı saltanatını tehdit eder duruma gelmesine ve Rus-

sözler vermesidir. Bitis, *age.*, s. 467-468. Ayrıca bkz. Rodkey, *age.*, s. 16; Temperley, *age.*, s. 67-68.

106 Bolsover, "I. Nikola," s. 208.

107 Muriyef'e verilen talimat için bkz. Goryanof, *age.*, s. 85-86; Tukin, *age.*, s. 182-183. Muriyef, Doğu dillerini rahatlıkla konuşabilen, tercümana ihtiyaç duymadan Türklerle anlaşabilen biriydi. Bu görev seçilmesinde bu yeteneğinin önemli etkisi olmuştur. George Vernadsky, *Rusya Tarihi*, (Çev. Doğukan Mızrak-Egemen Ç. Mızrak), Selenge Yayınları, İstanbul 2009, s. 268.

108 M. Ali Paşa'ya karşı yardım verilemeyeceğine dair İngiltere'nin gönderdiği resmi cevaplar için bkz. FO, 195/109, Palmerston'dan Mandeville'e, 30 Mart 1833.

109 Tukin, Altundağ'ın II. Mahmud'un devlet erkânıyla böyle bir toplantı yaptığını kabul etmemektedir. Ona göre, söz konusu toplantı sadece devlet adamları arasında gerçekleşmiştir. krş. Tukin, *age.*, s. 192; Altundağ, *age.*, s. 96. Rus yardımının kabul edilmesine karşı çıkanlardan biri de Pertev Paşa'dır. Akif Paşa'ya gönderdiği bir yazıda Rus donanmasının gelişinden nasıl bir menfaat sağlanacağını bilemediğini; fakat büyük bir tehlike altına gireceğinden emin olduğunu dile getirmiştir. BOA, HAT, nr. 48060, 1833.

110 Daha sonraki yıllarda Lord Palmerston, Muriyef'in İskenderiye'ye M. Ali Paşa'yı savaştan vazgeçirme amacıyla değil, entrika için gönderildiğine inandığını açıklamıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. PB, GRE/E/481/5/15, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 04 Kasım 1835.

111 Şinasi Altundağ, "Rus Generali Muravyef'in Hususi Elçi Olarak Çar'ın, Mısır Mes'elesine Bir Son Verilmesi Hususundaki Talebini Mehmed Ali'ye Tebliğ Etmek Üzere İskenderiye'ye Gönderilmesi," *Tarih Vesikaları*, 1/2, Maarif Vakfeti Yayınları, Ankara 1958, s. 195-196; Esmer, *age.*, s. 138. Toplantıda iki eğitim ortaya çıkmıştır. Bekzıları Mehmet Ali Paşa'yla bir şekilde anlaşılmasını istemiş ve Rusya'nın işe karıştırılmamasını talep etmiştir. Toplantıda hazır bulunan seyhülislam, bir Müslümana karşı bir Hıristiyan ile ittifak yapılmasına Kuran'ın izin vermediğini hatırlatmış ve "Rus yardımı mutlaka reddedilmeli" diyerek yardımın kabul edilmesi halinde bunun çok tehlikeli sonuçlar doğuracağı uyarısını yapmıştır. Buna rağmen neticede Mısır valisiyle uzlaşmaya çalışılmasını isteyenlerin dediği olmuştur. NA, FO, 78/221, nr. 6, Mandeville'den Palmerston'a, 08 Ocak 1833.

112 Bu tarihte, İngiliz gazetelerinde, Mısır meselesinin iki devlet arasında yaşanan bir çatışma olup olmadığı tartışılmıştır. *The Times*'da çıkan bir yazıda M. Ali Paşa'nın hükümdar değil yalnızca bir vali olduğu, bu yüzden asi olarak değerlendirilmesi gerektiği düşüncesi savunulmuştur. *The Times*, nr. 15048, 29 Aralık 1832, s. 2.

ya'nın girişimlerine daha fazla sessiz kalmak niyetinde değildi. Bu amaçla, İngiltere'ye ortak bir donanma gönderme teklifinde bulundu; fakat olumlu cevap alamadı. Bu esnada, bir yandan Rus ve Avusturya elçileri, M. Ali Paşa'nın İstanbul'a gelerek kendisini tahttan indireceği dedikodusuyla II. Mahmud'u korkutuyordu. Diğer yandan Rus destekçisi Ahmed Fevzi Paşa, padişahı ve Babıâli'yi etkilemek için elinden gelen her şeyi yapıyordu. Buna karşılık İstanbul'daki İngiliz temsilcisi Mandeville, Londra'dan herhangi bir talimat almadan, Osmanlı Devleti'ni Rus yardımından vazgeçirmek için çalışıyordu. Mandeville, Ruslar çağrıldığı takdirde İngiltere'nin göstereceği tepkinin büyük olacağını hatırlatarak "Rus güçlerinin Osmanlı'nın kalbine girmesine izin verilmemeli" uyarısını yapıyordu. Ancak gelinen aşamada İngiliz ve Fransız temsilcilerinin bu tip girişimlerden sonuç alması mümkün değildi. II. Mahmud, başlangıçta Rusya'nın yardım teklifini İngiltere'yi ve Fransa'yı harekete geçirmenin bir aracı olarak kullanmak istedi. Onların yardım etmeyeceği kesinleşince de Rus yardımını kabul etmeye karar verdi. 2 Şubat'ta, Reisülküttap Akif Paşa¹¹³ aracılığıyla Rus Elçisi Bouteneff'ten donanma ve 30.000 asker talebinde bulundu.¹¹⁴ Bunun üzerine Karadeniz'de zaten hazır bekletilen Amiral Lazarev komutasındaki Rus donanması harekete geçirildi. Rus gemileri kısa bir süre sonra İstanbul'a ulaştı.¹¹⁵

Nisan ayına gelindiğinde, 5.000 kişilik Rus ordusunun da gelmesiyle İstanbul adeta Ruslar tarafından işgal edilmiş bir hale geldi. Bunu öğrenen Lord Palmerston, daha önce reddettiği Fransa'nın teklifini kabul etti. İngiltere ve Fransa, Akdeniz'deki donanmalarıyla Mısır meselesine müdahale etmek konusunda anlaştilar. Bu doğrultuda İngiliz Amirali Hotham'a İskenderiye'ye gitmesi ve H. Rıfat Paşa görevinde başarısız olursa, M. Ali

113 Akif Paşa, paşa unvanını 1837 yılında almıştır.

114 Rodkey, *age.*, s. 19; Kutluoğlu, *age.*, s. 93; Altundağ, *agm.*, 196; Webster, *age.*, s. 285. NA, FO, 78/221, nr. 28, Mandeville'den Palmerston'a, 11 Şubat 1833; NA, FO, 78/221, nr. 30, Mandeville'den Palmerston'a, 13 Şubat 1833. İbrahim Paşa, Mehmet Ali Paşa'ya Konya'dan gönderdiği (28 Ocak 1833) mektubunda, Reşid Mehmet Paşa'yla anlaşmış olduğunu, onunla İstanbul'a gidip II. Mahmud'u tahttan indirebileceğini belirtmiş ve bu konuda izin istemiştir. Bu durum, İbrahim Paşa'nın İstanbul'a gelebileceği endişesinin sadece kuruntudan ibaret bir şey olmadığını göstermektedir. Altundağ, *age.*, s. 77.

115 Rodkey, *age.*, s. 20-21; Matthew Rendall, "Restraint or Self-Restraint of Russia: Nicholas I, the Treaty of Unkiar Skelessi, and the Vienna System," *The International History Review*, XXIV/1, Oxfordshire 2002, s. 39.

Paşa ve oğlunun iletişimini kesmesi emri verildi. Böylece İngiltere ve Fransa artık fiilen Mısır meselesine müdahil olmaya karar vermiş oldu.¹¹⁶

İngiltere, II. Mahmud Rusları İstanbul'a çağırmasaydı, belki de daha uzun bir süre pasif politika izlemeye devam edecekti. Çünkü Osmanlı tahtını M. Ali Paşa'nın ele geçirmesi, zorunlu kalındığında İngiltere için kabul edilebilecek bir durumdu. İngiliz politikacılar, hatta kabine üyeleri arasında, M. Ali Paşa'nın Osmanlı Devleti'ni çok daha iyi yönetebileceğine inananlar bile vardı. Ancak Rusya'nın İstanbul'da kazandığı konumu, İngiltere'nin kabul etmesi asla mümkün değildi. İngiltere'de aklı başında hiç kimse Rusları İstanbul'da ve Boğazlarda görmek istemezdi. Rusya, artık İngiltere açısından M. Ali Paşa'dan daha tehlikeli hale gelmişti. Bilhassa Lord Palmerston, Rusya'nın Osmanlı Devleti'ni himayesine alması durumunda ortaya çıkabilecekleri düşünerek teyakkuza geçmişti.¹¹⁷

1833'ün ortalarında gelindiğinde Mısır meselesinde artık barışa çok yaklaşmıştı. Bir süre önce barış görüşmeleri için Kütahya'ya gönderilen Mustafa Reşid Paşa,¹¹⁸ İbrahim Paşa ile birçok konuda anlaşmıştı. Ancak İbrahim Paşa, II. Mahmud'un gözden çıkaramadığı Adana için ısrar ediyordu. Akif Paşa, İngiliz ve Fransız elçilerinin Adana konusundaki görüşlerini sordu. O sırada İstanbul'a yeni gelen İngiliz Elçisi Lord Ponsonby ve Fransız Elçisi Roussin, barış sağlanması adına bölgenin İbrahim Paşa'ya verilmesine dair görüş bildirdiler.¹¹⁹ Sonuçta M. Reşid Paşa, 3 Mayıs'ta İbrahim Paşa ile anlaşmaya vardı. Bir süre sonra Kütahya Anlaşması olarak da bilinen padişah fermanıyla M. Ali Paşa, Mısır, Girit

116 NA, FO, 78/222, nr. 65, Mandeville'den Palmerston'a, 06 Nisan 1833; NA, FO, 195/109, nr. 4, Palmerston'dan Mandeville'e, 03 Nisan 1833; Kutluoğlu, *age.*, s. 99; Armaoğlu, *age.*, s. 205; Bailey, *age.*, s. 48; Daly, *age.*, s. 91; Bitis, *age.*, s. 475; Tuncer, *Osmanlı-Avusturya*, s. 115. Rus donanma ve askerlerinin İstanbul'a çağırılmak zorunda kalınması İngiliz gazetelerinde, yenileri ocağının yanlış zamanda kaldırıldığı yönünde yorumların yapılmasına sebep olmuştur. *The Times*'da yenilerinin başıbozuk olduklarına, kimi zaman padişahı bile tehdit ettiklerine; ancak hiç değilse ülkeyi savunacak bir unsur olarak varlıklarını sürdürmekteyken, mevcut durumda Osmanlı'yı koruyacak son gücün de yok edilmiş olduğuna vurgu yapılmıştır. *The Times*, nr. 15152, 30 Nisan 1833, s. 3.

117 Ingram, *age.*, s. 244; Miller William, *The Ottoman Empire and Its Successors*, Cambridge University Press, Cambridge 1934, s. 147.

118 M. Reşid Paşa, paşa unvanını 1838 yılında almıştır.

119 PB, GRE/E/481/20/10, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 12 Mayıs 1833; NA, FO, 78/223, nr. 2, Ponsonby'den Palmerston'a, 22 Mayıs 1833; NA, FO, 78/223, nr. 2, ek. 2, Roussin'den Ponsonby'ye, 04 Mayıs 1833; Webster, *age.*, s. 303.

ve Suriye valiliklerine; İbrahim Paşa, Cidde valiliğine ve Adana muhassıllığına getirildi.¹²⁰

II. Mahmud ve Mısır valisi arasında barış sağlandıktan sonra Rus birliklerinin İstanbul'da bulunma sebebi ortadan kalktı. Ancak hemen herkes Rusya'nın bu hizmetinin bedelini almadan ayrılmak istemeyeceğinin de farkındaydı. Böyle düşünmekte de haklıydılar. I. Nikola bunun için çoktan harekete geçmiş, daha önce II. Mahmud'un güvenini kazanmış Kont Orlof'u, çarın özel elçisi sıfatıyla ve tüm Rus birliklerinin komutanı olarak İstanbul'a göndermişti. Kont Orlof'un en önemli görevi, her türlü vasıtayı kullanarak, sadece Rusya'ya sığınarak kurtulabilecekleri konusunda II. Mahmud'u ve Babiâli'yi ikna etmektir.¹²¹

Kont Orlof, İstanbul'a gelir gelmez huzura çıkarak I. Nikola'nın II. Mahmud'a hitaben gönderdiği mektubu takdim etti. Çar bu mektupta, Rus güçlerinin II. Mahmud'un çıkarı için İstanbul'da bulunduğunu ve Rus yardımını ilk kabul eden Osmanlı padişahı olarak bütün problemlerini kendisine açmasını ve güvenmesini istemekteydi.¹²²

Bu esnada Amiral Pulteney Malcolm komutasındaki İngiliz, Amiral Hugon komutasındaki Fransız donanmaları Çanakkale Boğazı önüne geldi.¹²³ Her iki amiral, daha ileri giderek Çanakkale Boğazı'nı geçmeyi denemeleri konusunda uyarılmışlardı. Çünkü Lord Palmerston, Ruslarla bir çatışmaya girmeden, sadece onların birliklerini geri çekmelerini sağlamak için kontrollü baskı uygulanmasını hedefliyordu. Bu şekilde bir politika izlenmesinde Londra'daki Rus Elçisi Prens Lieven'in, Rus birliklerinin padişahın isteğiyle orada olduğuna, yalnızca padişah talep ettiği takdirde oradan ayrılacaklarına dair verdiği garanti de etkili olmuştu. Ayrıca Lord Palmerston, Rusların İstanbul'dan ayrılmasını sağlamada tolerans gösterme

120 Tukin, *age.*, s. 222-223; Altundağ, *age.*, s. 131; Uçarol, *age.*, s. 192-193; Grant, *age.*, s. 262; Shaw, *agm.*, s. 626.

121 Tukin, *age.*, s. 223-224; Altundağ, *age.*, s. 147. Kont Orlof, Edirne Anlaşmasının imzalanmasından hemen sonra, özel görevle İstanbul'a gönderilmiştir. II. Mahmud, üç ay kadar İstanbul'da ve Edirne'de kalan Kont Orlof'tan çok etkilenmiştir. Ahmet Lütfi Efendi, *age.*, II, s. 408-410.

122 John Auldjo, *Journal of a Visit to Constantinople, and Some of the Greek Islands in the Spring and Summer of 1833*, Longman, Londra 1835, s. 62-63; PB, GRE/E/481/20/11, Palmerston'dan Ponsobny'ye, 12 Mayıs 1833; Phillipson, *age.*, s. 58; Goryanof, *age.*, s. 90.

123 Daly, *age.*, s. 91; Altundağ, *age.*, s. 146.

niyetinde değildi ve Rusların Türkiye'den ayrıldığını görmek konusunda çok sabırsızdı. Bu amaçla Lord Palmerston Lord Ponsonby'ye, diğer Avrupa elçileriyle de işbirliği yaparak, Rusların geri çekilmesini talep etmeleri için Babıâli'ye ve padişaha baskı yapma talimatı verdi. Ayrıca İstanbul'da kalacak küçük bir Rus birliğinin bile Osmanlı'nın bağımsızlığını tehlikeye düşüreceğini ve II. Mahmud'un kendini Ruslara teslim etmesi halinde İngiltere'nin de M. Ali Paşa'yı desteklemeyi seçebileceği hususunda Osmanlı yöneticilerini uyarmasını istedi. Diğer taraftan Lord Palmerston, Rusların hizmetlerinin karşılığını almadan ayrılmak istemeyeceklerinin de farkındaydı. Bu sebeple Lord Ponsonby'ye ve Amiral Malcolm'a gerektiğinde talimatların dışına çıkarak inisiyatif kullanma yetkisi vermişti. Ancak bunlar yine de ani bir karar almamaları, talimat almadan donanmayı Çanakkale Boğazı'ndan geçirmeleri yönünde de uyarılmışlardı.¹²⁴ Bütün bu gelişmeler, İngiltere'nin artık Doğu Sorununa ait kararsızlıktan kurtulduğunu ve Rus tehlikesini önlemek için her türlü tedbiri almak kararlılığında olduğunu göstermekteydi.

Bu sırada İngiliz ve Fransız elçileri, Rus birliklerinin İstanbul'dan çıkarılması için Babıâli'ye baskı yapıyorlardı. Çünkü Rusya, fiilen İstanbul'u işgal etmişti. Kont Orlof, İbrahim Paşa Anadolu'yu terk etmedikçe İstanbul'dan ayrılmayacaklarını, ancak Mısır güçleri ayrıldıktan sonra tüm güçlerini geri çekeceğini açıkladı. Fransız Elçisi Roussin, bu teminatlardan sonra Kont Orlof'a güvenmeye başladı. Roussin, Rus güçlerinin yeni birliklerle sürekli takviye edilmesinden sonra *Mesange* adlı bir Fransız gemisini Çanakkale Boğazı'ndan geçirmek için izin istedi. Bu isteği kabul edilmeyince bu gemiyi Boğaz'dan zorla geçirmeyi denedi; fakat başarılı olamadı.¹²⁵ Bu olay, Fransa ile Rusya'nın çatışmaya ne kadar yakın olduğunu gösterdi. Böyle bir durumda İngiltere ve Fransa, Rusya'ya karşı birlikte hareket edecekti.

I. Nikola, bu endişelere rağmen izlediği yeni Osmanlı politikası çerçevesinde, İstanbul'u işgal etme niyetinde değildi. O, tam da Lord Pal-

124 PB, GRE/E/481/4/24, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 21 Mayıs 1833; NA, FO, 195/109, nr. 2, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 10 Mayıs 1833; NA, FO, 195/109, nr. 2, ek 1, Palmerston'dan Deniz Kuvvetleri Komutanlığına, 10 Mayıs 1833.

125 Phillipson, *age.*, s. 59; Goryanof, *age.*, s. 91; Rodkey, *age.*, s. 25. Roussin, bu teşebbüsünü Fransa Dışişleri Bakanlığından gizlemiştir. Paris'e, *Mesange* adlı gemiyi mektup taşımakta kullandığını, Boğaz'dan zorla geçme denemesinin söz konusu olmadığını bildirmiştir. LC, Turquie, 266, Roussin'den Broglie'e, 18 Mayıs 1833.

merston'un korktuğu gibi padişahı himayesine alma peşindeydi. Bunu da başardı. Kont Orlof, II. Mahmud ve Babîali ile bir ittifak anlaşması görüşmesini gizli bir şekilde yürütüyordu. İngiliz ve Fransız elçileri de bir süredir böyle bir anlaşma için görüşmeler yapıldığını öğrenmişler ve bunu engellemek için hemen harekete geçmişlerdi. Temmuz ayına geldiğinde İbrahim Paşa birliklerinin Toros Dağları'nı geçmesi üzerine Kont Orlof, tüm Rus kara ve deniz birliklerini İstanbul'dan çekme kararı aldı. Kısa sürede Rus birlikleri İstanbul'u terk etti. Bundan iki gün sonra Hünkâr İskelesi Anlaşması (8 Temmuz 1833) olarak bilinen ittifak anlaşmasının imzalandığı açıklandı. Bu anlaşma, iki devletin düşman tehlikesi altında birbirlerini koruması ve askeri yardımda bulunması esasına dayanıyordu. Ayrıca Rusya'nın talebi halinde Boğazların kapatılacağı anlamına gelen bir gizli maddesi¹²⁶ de mevcuttu. Bu madde, özellikle İngiltere açısından kabul edilemezdi. Hünkâr İskelesi Anlaşmasının Londra'daki yankıları çok büyük oldu. İngiliz hükümeti ve İngiliz politikacıları, uzun süredir takip edilen pasif politikadan sonra ortaya çıkan bu sonuç karşısında adeta şok olmuşlardı. Lord Palmerston, kendini "atlatılmış" hissetmiş ve anlaşmayı "çirkin" olarak nitelendirmişti. Çünkü bu anlaşmayla Osmanlı Devleti'nin bağımsızlığı, bütünlüğü ve İngiltere'nin çıkarları tehlikeye giriyordu. Bu durum, sonuçları itibariyle Avrupa güçler dengesini tamamen değiştirebilecek ve bir Avrupa savaşı çıkarabilecek boyutlara ulaşabilecek nitelikteydi. Kısa bir süre sonra, Rusya'nın Avusturya ve Prusya ile yaptığı Münchengrätz Anlaşması (18 Eylül 1833), Rusya'ya duyulan şüpheyi daha da artırdı.¹²⁷

126 Hünkâr İskelesi Anlaşmasında yer alan gizli madde ve anlaşmanın diğer maddeleri için bkz. Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*, I, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara 1953, s. 297-299; Reşat Ekrem Koçu, *age.*, s. 161-162; Foreign Office, *British and Foreign State Papers (1832-1833)*, James Ridgway and Sons, Londra 1836, s. 1176-1180.

127 Anderson, *age.*, s. 102-103; Altundağ, *age.*, s. 150-154; Webster, *age.*, s. 304-305; Crawley, *age.*, s. 216; Rodkey, *age.*, s. 30-31; Puryear, *age.*, s. 15; Grant, *age.*, s. 262; Zürcher, *age.*, s. 154; Bailey, *age.*, s. 133-135. Münchengrätz Anlaşması, Osmanlı Devleti'ni ve hanedanını korumayı esas almaktadır. Metternich bu anlaşmayı, Hünkâr İskelesi Anlaşmasıyla ortaya çıkan gergin havayı yumuşatmak ve en azından kendi açısından Rusya'yı kontrol altına almak için yapmıştır. Rusya ise İngiltere ve Fransa'ya karşı Avusturya ve Prusya'yı kendi tarafına çekmeyi amaçlamıştır. Metternich, bu anlaşma sayesinde Rusya'yı Osmanlı Devleti ve Mısır meselelerinde bağımsız hareket edemez hale getirmiştir. Tugin, *age.*, s. 244-245; Armaoğlu, *age.*, s. 210; Altundağ, *age.*, s. 163-164; Tuncer, *Osmanlı-Avusturya*, s. 119-121.

Buraya kadar, Osmanlı-İngiliz ilişkilerinin başlangıcından 1833 yılına kadar geçen sürede, İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ne yönelik politikaları açıklandı. İngiliz hükümetleri, 1791 yılında başlayarak Osmanlıyı korumaya dayalı bir politika benimseme eğilimine girmişti. Bu politika, 1833 yılının son günlerinde, İngiltere'nin resmi dış politikası haline dönüşecekti. Çünkü İngiltere'nin Osmanlı toprakları üzerindeki çıkarları ve Osmanlı Devleti'nin yıkılması durumunda uluslararası arenada ortaya çıkabilecek problemler, İngiliz hükümetine bundan başka bir seçenek bırakmıyordu. Ancak Osmanlı Devleti'nin bağımsızlığının ve bütünlüğünün korunması, sadece siyasi ve askeri yardımlarla gerçekleştirilmesi mümkün bir iş değildi. Bunun için Osmanlı'nın reformlarla güçlendirilmesi gerekiyordu. Böylece Osmanlı modernleşmesi, ister istemez İngiliz devlet adamları ve diplomatlarının ilgi alanları arasına girmiş oldu.